

ВАЙМАРСКАТА РЕПУБЛИКА И НЕУСПЕШНИЯТ ПРЕВРАТ НА КАП

ДОБРИН ЙОТОВ

Dobrin Yotov. THE WEIMAR REPUBLIC AND THE FAILED KAPP-PUTSCH

“The Weimar Republic and the Failed Kapp-Putsch” is an attempt to write down once again the sequence of events which shattered Germany in March 1920. It was the author's intention to provide a partial background to a more broad study of the inner political crisis in the first years of the Weimar republic's existence. The resulting workpiece is far from the ambition to be exhaustive. Nevertheless it covers not just the military coup itself but also its prehistory as well as the range of immediate and long-term consequences. The policy of the Bauer cabinet in search of equilibrium in the middle between the revolutionary Left and the reactionary Right, the ambiguous role that the Reichswehr played in the events, the rise of the free trade unions as a political force are what the emphasis is laid on. The analysis is based on a variety of sources including protocols of cabinet meetings, memoranda worked out by the administration on specific problems, contemporary newspaper publications, propaganda material, etc. It also makes use of some earlier historical researches dealing with various aspects of the Kapp-Luetwitz putsch and the general political strike.

През голяма част от XX в. историческото развитие на европейските държави и народи се определя от два взаимосвързани глобални конфликта. Както за съвременниците, така и за тези, които изследват събитията години по-късно, е неоспорим фактът, че Втората световна война е пряко следствие от Първата. Историята на Германия – страната, стояща в центъра и на двата конфликта – предлага възможност да се разнищи нишката от причини и следствия, които водят Европа и останалата част от света от единия към другия разрушителен сблъсък. Без съмнение поражението през 1918 г. слага дълбок отпечатък върху цялостното междувоенно развитие на Германия. Стремешът към реванш срещу победителите и нов национален подъем е един от основните мотиви, които завладяват германското общество и довеждат на власт националсоциализма, а по-късно предопределят действията на Хитлеровия режим. Нагаждането към следвоенните условия е съпроводено с острото противопоставяне на различни обществени групи, чиито

преплитащи се интереси са засегнати в условията на лишения и тежки загуби. Това противопоставяне, от своя страна, обуславя възникването на поредица от кризисни ситуации, които водят през немалко сътресения до преобразуване на общественно-политическата система.

Решителните промени настъпват в последните седмици от войната. След провала на офанзивите на Западния фронт през пролетта и лятото на 1918 г.¹ командването на германската армия осъзнава неизбежността на поражението. По това време Върховното военно командване (ВВК), което ръководи не само военните действия, но и усилията на цялата нация за спечелване на двубоя с Антантата, е придобило такова силно влияние, че на практика не зависи от решенията на парламента, на канцлера и на самия кайзер. Помощник-началникът на ВВК ген. Ерих Лудендорф разполага с достатъчно влияние, за да наложи решенията, които смята за спасителни в създалата се ситуация на фронта. Водени по-скоро от тактически съображения, Лудендорф и обкръжението му налагат промени в политическото устройство на страната, без да подозират, че с това само дават началото на далеч по-продължителен и по-обхванат от замисления преход, който завършва (поне институционално-юридически) с приемането на Ваймарската конституция. В края на октомври 1918 г. властта, която дотогава е номинално в ръцете на назначения от кайзера райхсканцлер, а всъщност се крепи на армията, е предоставена на Райхстага². Чрез тази промяна Върховното командване разчита да създаде по-благоприятни предпоставки за преговори и сключване на приемливо примирие със съюзниците, които отказват да водят преговори с кайзер Вилхелм II или с назначено от него правителство.

Генералите не отчитат взривоопасната обстановка, която назрява в тила на армията. Четиригодишните свръхусилия изправят до предела на търпението широки обществени среди в Германия. Бунтът на матросите във военноморската база в Кил в началото на ноември взривява цялата страна. За броени дни в хода на Ноемврийската революция монархията е съборена и на нейно място е обявена република³. Междувременно (на 15 ноември) професионалните организации извоюват правото си да представляват организирания работници в паритетно партньорство с работодателите (в т. нар. *Zentralarbeitsgemeinschaft*). Със споразумението работниците печелят редица права (колективно договаряне, 8-часов работен ден и пр.) и получават условия за бъдещи социални придобивки.

През следващите два-три месеца Германия е на границата на създаването на съветска република. В различните части на страната върховната политическа власт преминава в революционните съвети на работници, войници и селяни. Начело на Райха застава правителство на народните пълномощници, съставено от двете основни работнически партии – Социалдемократическата партия (ГСДП, чиито членове са наричани още „мнозинствени социалисти“) и Независимата социалдемократическа партия (НСДП). Съвместното им управление се превръща в противоборство на две идеи за бъдещето на страната. Надделяват мнозинствените социалдемократи, които прокарват своите възгледи в решенията на Конгреса на

работническите и войнишките съвети, състоял се през декември 1918 г. В изпълнение на тези решения на 19 януари 1919 г. се провеждат избори за Национално учредително събрание. Свои представители в него излъчват претърпелите промени политически сили от предишния Райхстаг, които съставят гръбнака на оформящата се нова партийнополитическа система. Три от тях – ГСДП, партията Център и Германската демократическа партия – образуват управляващата коалиция, известна като „Ваймарска“ от името на града, където Националното събрание заседава до приемането на новата конституция. В опозиция остават партиите от десницата (Германска народна партия (ГНП) и Германска национална народна партия (ГННП), а така също и независимите социалдемократи. Независимите и обособилите се от тях комунисти (членове на основаната в края на декември 1918 г. Германска комунистическа партия – Съюз „Спартак“) продължават борбата за власт на съветите. В периода януари – май 1919 г. тази борба се изразява в ожесточени въоръжени сблъсъци в Берлин, Бремен, Мюнхен и в други части на страната. Резултат от кръвопролитията е поражението на привържениците на съветска демокрация и налагане на нейната парламентарна форма. Последното се осъществява де юре на 11 август с влизането в сила на Ваймарската конституция.

Конституцията, приета от Националното събрание, задава рамки за постъпателно еволюционно развитие на демократична парламентарна държава с формула за разрешаване на основните социално-икономически конфликти (заложена в идеята за Икономически съвет на Райха, обединяващ работници и работодатели от различните отрасли на стопанството). В нея е направен опит за разпределяне на изпълнителната власт между пряко избирания от народа президент на Райха и излъченото от парламента правителство, което при някои конкретни обстоятелства поставя въпросителен знак върху дефинирането на републиката като „парламентарна“. Половинчато е решен и въпросът за отношенията между засиленото централно правителство (Райха) и „свободните щати“ (*Freistaaten*). Липсата на съразмерност и икономическа равнопоставеност между отделните „щати“ (господството на Прусия в това отношение е драстично) засилва предпоставките за конфликт между федералисти и унитаристи. Продукт на своето време, конституцията от Ваймар поставя много условности, в т. ч. и върху правата и свободите на гражданите, които могат да бъдат сравнително лесно ограничени с налагането на извънредно положение. Символ на еволюционните разбирания на нейните съставители, тя „консервира“ едни от основните стълбове на държавата допреди войната – правораздаването и администрацията, като разчита на тяхното постепенно нагаждане към новите политически реалности. Разчетена за продължителен и мирен преходен период, конституцията не осигурява условия за изглаждане на обществените противоречия, раздиращи страната по времето, когато Националното събрание работи върху нейните текстове.

От самото си раждане Ваймарската република е изправена пред сериозни вътрешни и външни предизвикателства. С Версайския мирен до-

говор (28 юни 1919 г.) републиката е принудена да приеме тежки условия (териториални загуби, частична окупация, репарационни задължения, разоръжаване и съкращаване на армията и флота пр.) и наред с тях перспективата за продължителна зависимост от страните на Антантата, чиято намеса често води до дестабилизиране на политическото и икономическото положение на Германия през следващите месеци и години. Към силната зависимост от външния фактор (породена от военнополитическото и икономическото отслабване на страната в резултат от войната) се прибавя и латентното противоборство между привържениците и противниците на новосъздадения ред. Първите, в лицето на Ваймарската коалиция, се оказват заградени, от една страна, от тези, които желаят продължаване на незавършената социална революция до победен край (това са НСДП, ГКП и други представители на крайната левица), и от друга страна, от силите на радикалната десница, които остават несъгласни и разочаровани от промените, наложени от Ноемврийската революция.

Разочарованието от страна на носителите на кайзеровите традиции се набира дълго време, преди да намери израз в целенасочени радикални действия с неуспешния опит за държавен преврат от 13–17 март 1920 г., станал известен под названието „пуч на Кап“⁴. Значението на пуча като събитие, характеризиращо началния период от съществуването на „първата германска република“, е изтъкнато достатъчно силно в трудовете, посветени на различни аспекти от историята на ранната Ваймарска Германия. Обикновеното изреждане на монографиите и спомените на участници в събитията е достатъчно трудна за изпълнение задача⁵. Прегледът на някои публикации с по-обща заглавия дава не само по-пълна картина на обстоятелствата, които водят до преврата, на самия преврат и на последствията от него, но предлага и подбор на мнения и коментари по различните въпроси, които възникват в хода на изследването. Представителите на различни школи от историческата наука през десетилетията след Кап спорят помежду си и се допълват взаимно, допринасяйки по този начин за възникването на различни тези и обогатяването им с нови и нови аргументи. Така например отделни автори са склонни да винят пряко правителството на Ваймарската коалиция за това, че допуска превратът да се случи⁶. Други предпочитат да отдадат слабостта на „новородената“ република на външни сили или обективни обстоятелства⁷. Тъй като и двете становища могат да бъдат подкрепени с достатъчно доводи, истината би следвало да се търси със заимстване и от двете, както прави Вернер Мазер⁸.

Не по-малко разногласия в историографията поражда въпросът кои фактори изиграват решителна роля за провала на Кап и Лютвиц. Същото се отнася и за въпроса как неуспешният преврат се отразява върху обществено-политическото развитие на Германия. Най-добра основа за изследване на тези проблеми дават документалните материали, съхраняващи се във федералните, държавните и военните архивни институции в Германия. Значителна част от документите, отнасящи се за разглеждания период, са публикувани в обемисти сборници, които съдържат и богата обяснителна информация. За настоящото изложение, което има за цел да

подреди хронологически и тематично проблемите предимно (но не само) от гледна точка на правителството и да представи действията му в навечерието, по време и непосредствено след преврата на Кап и Лютвиц, е от особено значение възможността да бъде използван томът „Akten der Reichskanzlei der Weimarer Republik. Das Kabinett Bauer 21.6.1919 – 27.3.1920“⁹ с включените в него документи от правителствената канцелария и съпровождащите ги коментари на съставителя. Двухтомното издание на Ервин Кьонеман, Бригите Бертолд и Герхард Шулце¹⁰ привлича погледа върху подготовката и провеждането на преврата, както и върху реакцията на различните общественно-политически сили. Първичните източници, публикувани в тези и други сборници, позволяват да се направи балансирана възстановка на събитията около идването на власт и краткотрайното управление на пучисткото правителство на Кап.

I. ПОЛИТИКА НА РАВНОВЕСИЕТО. КАБИНЕТЪТ БАУЕР МЕЖДУ РЕВОЛЮЦИЈАТА И РЕАКЦИЈАТА

ВЕРСАЙ, ПРАВИТЕЛСТВОТО И АРМИЯТА

21 юни 1919 г. Две денонощия преди изтичането на срока, който Антантата дава на Германия да се съгласи с условията на предлагания мирен договор, страната вече има ново правителство начело със социалдемократа Густав Бауер. Поставен между силна обществена съпротива срещу съюзническия диктат и непосредствена заплаха за подновяване на военните действия от страна на съюзниците, Бауер прави избор, различен от решението на своя предшественик и съпартиец Филип Шайдеман. След като Франция и Великобритания отхвърлят опита на германците да променят мирните условия (в клаузите, отнасящи се до вината за войната, екстрадирането на германски военни и правителствени лица, репарациите и самоопределението на населението в отстъпените територии), на 23 юни ръководителят на германската мирна делегация в Париж, Ханил, предава нотата, с която съюзниците се уведомяват за безусловното приемане на ултиматума от Германия. Пет дни по-късно мирният договор е подписан във Версай.

Единствен от своите колеги в правителството министърът на отбраната Густав Носке не подкрепя нотата, равнозначна на капитулация пред Антантата. Позицията на Носке отразява отношението, което преобладаващото мнозинство в офицерските среди демонстрира към мирния диктат. В разговор с райхспрезидента Фридрих Еберт през нощта на 22 срещу 23 март началникът на ВВК фелдмаршал Паул фон Хинденбург признава, че армията не може да се противопостави на очакваното нахлуване на съгласенските войски. Хинденбург обаче се изказва твърдо против приемането на т. нар. клаузи за честта в мирния договор, които изхождат от постановката, че виновници за избухването на Световната война са германците и уронват престижа на Германия. От своя страна, началникът на Първо групово командване на Райхсвера¹¹ ген. Валтер фон Лютвиц е още по-

категоричен. Пред министър Носке той посочва пряка опасност от бунт сред войските и доброволческите отряди, в случай че правителството се подчини на съюзниците. Тъкмо тази демонстрация на враждебност и решителност от страна на отделни представители на висшето командване води почти до окончателно разтрогване на управляващата коалиция в напрегнатите часове до изтичането на съюзническият ултиматум. След като Демократическата партия изтегля своите министри от правителството по едно и също време с оставката на кабинета Шайдеман, сега е ред на фракцията на Център в Националното събрание да отхвърли мирните условия. Показателно е, че депутатите на католическата партия променят намерението си да гласуват против мирния проектодоговор след намесата на Върховното военно командване в лицето на ген. Вилхелм Грьонер, който препоръчва на президента безусловното приемане на мира, като гарантира лоялността на армията. Колебания проявяват и депутатите от ГСДП, което проличава и при последното гласуване в Националното събрание „за“ и „против“ правителствената нота. В последния момент натежава заплахата на Носке, че ще подаде оставка. Нежеланието на социалдемократите да се лишат от контрола върху толкова важен ресор, какъвто е Военното министерство, ги кара да подкрепят министъра¹².

Колебливото поведение на партийните фракции при подписването на Версайския договор следва да се обясни с предвижданията за отрицателен политически отглас от подписването на крайно непопулярния мирен договор. Показателно е, че, веднъж след като този възпиращ фактор е преодолян, мнението на военното командване се оказва от решаващо значение за депутатите. При това не бива да се забравя, че освен от Антантата заплахи идват и от страна на Независимата социалдемократическа партия, която не крие намеренията си да вдигне работниците на протестна стачка, ако мирът не бъде сключен веднага. Създава се ситуация, при която президент, правителство и парламент са изправени пред опасността от трудно контролируеми реакции на извънпарламентарни сили отляво и отдясно. Срещу тези сили може да се противопостави успешно само след като бъдат смекчени външнополитическият натиск и вътрешната икономическа криза. Междувременно парламентарното управление остава уязвимо и тази уязвимост се проявява неизбежно още веднъж половин година по-късно, когато мирният договор влиза в сила и заедно със задачата да изпълнят неговите предписания управляващите са принудени да се заемат с разрешаването на същия конфликт, който е потиснат в навечерието на 28 юни, но продължава да съществува и се изостря от наслагващите се с времето противоречия.

Връщайки се на поведението на министъра на Райхсвера в деня, когато се решава дали да бъде приет или отхвърлен мирният договор (23 юни), следва да отбележим, че действията на Носке са продиктувани от съзнанието за необходимостта от запазване на контакта и сближение между армията и държавата в периода на преустройство на институциите, настъпил след края на войната. През месеците преди следващата ескалация на кризата Носке е принуден да поддържа крехък ба-

ланс, за да запази авторитета си в армията, от една страна, и в собствената си партия, от друга.

Пример за това дава събранието на берлинските функционери на ГСДП, което се провежда на 4 декември 1919 г. При напразните усилия на ръководството на столичната партийна организация в лицето на Франц Крюгер да наложи по-умерен тон в дискусиите, сред присъстващите избухва брожение срещу политиката на министъра на отбраната. Редактор от централния печатен орган на партията – вестник „Форвертс“, излага факти, които предизвикват изблик на дълго таено недоволство срещу това, което отдавна е наречено „системата Носке“ в печатните издания на политическата левица. Журналистът изрежда редица примери – уволняването на прорепубликанския офицер м-р Ланге, оправдателната присъда на убиеца на революционните матроси ст. лейт. Марло¹³ и благосклонността към неговия командир полк. Райнхард, безпрепятственото разпространение на пангерманска пропаганда сред военнослужещите и пр., които доказват, че министърът е неспособен да се справи със силите на реакцията в армията и трябва да бъде сменен. От името на своите берлински колеги, социалдемократите Хелер и Каспари се обръщат към райхсканцлера с покана за действие без отлагане. В писмото си те посочват, че най-нежеланата развързка от създалата се ситуация – евентуален удар на десницата – би намерил изключително благоприятна почва във войската, ако се случи в този момент¹⁴.

По времето, когато е изпратено въпросното писмо, критиките към Носке не са нещо ново. Сред най-влиятелните „разобличители“ на военния министър в ГСДП е Филип Шайдеман. В публична реч в Касел около три месеца преди описаното събрание бившият министър-председател обвинява правителството и военния министър в неспособност да се справят с опасните тенденции в Райхсвера. Повод за изказването е станалото публично достойние нежелание на войниците от 29-и полк да се закълнат във вярност на Райха под черно-червено-жълтото знаме, което съгласно новоприетата конституция трябва да замени дотогавашния черно-бяло-червен флаг. Подкрепата, която командирът на 15-а бригада полк. Райнхард изразява към подчинените си от бунтуващия се полк, подбужда „Форвертс“ да уличи Райнхард в незачитане на държавните институции. Шайдеман на свой ред заговаря за „запахата Райнхард“, като по този начин представя проблема като общ за положението във войските, на които се крепят демократичните институции¹⁵. Носке се застъпва за полковника и този конфликт също стихва, но след него остава неприязънта на офицерите – съмишленици на Райнхард, към социалдемократите.

По-скоро пасивната съпротива срещу отмяната на доскорошните бойни знамена – един от поводите за недоволство на офицерите към новата конституция – не е най-опасната проява на вълнения в армията. Военният преврат от 13 март 1920 г. не е прецедент. Аналогични черти съдържат редица случаи на размирици и бунтове преди споменатата дата. Антирепубликанските течения сред войските неколкратно почти излизат от контрола на Министерството на отбраната и на военното командване.

Пример за това са събитията на 21 юли, когато части от Кавалерийския гвардейски корпус (Garde-Kavallerie-Schützen Korps), ръководени от кап. Валдемар Пабст, достигат до предградията на Берлин. Разбунтувалите се части са спрени в последния момент от командира на корпуса ген. Хофман. Предотвратен е замисълът на Пабст за налагане на диктатура, опираща се главно на армията и на доброволческите отряди. Както свидетелства по-късно пруският държавен комисар за опазване на обществения ред Бергер, плановите за преврата са били напреднали, но не достатъчно, за да гарантират успех на предприятието. Подготовката е прекъсната от министър Носке, който разпорежда разформироването на щаба на Кавалерийския корпус и изпращане на частите му в различни гарнизони далече от Берлин. За нещастие на Пабст по това време той не може да разчита на излезлия в отпуск началник на Първо групово командване ген. Лютвиц. Капитанът решава, както се оказва – прибрзано, да обяви, че столицата е заплашена от болшевишки преврат, и да предприеме еднолично опит за преврат. Самият Лютвиц е принуден да сложи край на начинанието и да потвърди против волята си решението за разформироване на корпуса¹⁶.

С жест, който не е изключение от практиката му на министър на отбраната, Носке предпочита да не проявява крайност спрямо неуспелите заговорници. Кап. Пабст е освободен от армията с майорски чин, което му дава възможност да продължи да заговорничи срещу правителството. Ген. Хофман, м-р Рихтхофен и други офицери са изпратени на служба на различни места и остават под наблюдение¹⁷. Отношението на заговорниците към военния министър също не е крайно отрицателно. В оставените от тях писмени свидетелства името на Носке фигурира като възможен ръководител на планираната диктатура. Не е такова отношението към началника на щабквартирата на ВВК ген. Грьонер и към пруския военен министър Валтер Райнхарт, които подлежат на арест и лишаване от правомощията си, след като разбунтувалите се войски овладеят Берлин¹⁸.

Обстоятелствата около края на Гвардейския кавалерийски корпус показват пред какви трудности стои правителството в решимостта си да извърши структурни и персонални промени в армията в духа на изискваната от партийния печат и от закона за временния Райхсвер „демократизация“. Наред с това те насочват вниманието към най-неподатливия и взривоопасен елемент, възпрепятстващ промените – доброволческите войски (*Фрайкорпс*). Разполагачи с дефицитни за периода на Ноемврийската революция качества като боен дух, сплотеност, вътрешна дисциплина и боеспособност, тези полувоенни формации са неоеценим помощник на властта в преодоляването на размириците, които обхващат различни части на Германия през първата половина на 1919 г. Основните им недостатъци, които се забелязват осезателно в периода на относително умиротворяване от лятото и есента на същата година, са неконтролируемостта и антирепубликанската насоченост на повечето от тях¹⁹.

Илюстрация в подкрепа на това съждение дава историята на „Балтийското предприятие“ и неговото ликвидиране. Германските войски,

останали по силата на Компиеenskото примирие (11 ноември 1918 г.) в Прибалтика²⁰ като щит срещу болшевишка Русия, стават нежелани и дори опасни за Антантата няколко месеца по-късно, когато проличава опасността от „германизация“ на Латвия. Походът в Прибалтика представлява не само един от кризисните моменти в отношенията с Антантата през есента на 1919 г., но и открит сблъсък с движението на доброволческите отряди. Намиращите се в Латвия, Литва и Естония германски войски проявяват открито незачитане на авторитета на правителството. Конфликтът се дължи не само на социалната несигурност на подлежащите на демобилизация войници. В него се намесва идеята за поход срещу болшевизма в Русия, която се допълва и слива с идеята за борба срещу Съюза „Спартак“ (ГКП) у дома. Решението на правителството да наложи оттегляне от Прибалтика се схваща от политическата десница в Германия и от нейните пропагандни органи не само като проява на слабост под натиска на външния враг (Антантата), но и като предателство спрямо защитниците на отечеството.

На 24 август се стига до открит бунт на *Фрайкорпс* в Митау. Бойците от „Желязната дивизия“ под командването на м-р Бишоф въстават срещу искането на германското правителство да се оттеглят от Прибалтика и настояват латвийските власти да изпълнят обещанията си, като им предоставят латвийско гражданство и земи за заселване в Курландия. Отговорът на кабинета Бауер на 5 септември е да прекрати вербуването на доброволци за Прибалтика, което все още се води полулегално в Берлин. Командващият германските войски в района, ген. Рюдигер фон дер Голц, който по настояване на Антантата е отзован две седмици преди това, е изпратен обратно в Прибалтика, за да се справи с размириците. Министрите заплашват неподчиняващите се войски с прекъсване на всякакви връзки, в т. ч. и на снабдяването и заплащането²¹. Заплахата е осъществена с едномесечно закъснение (на 13 октомври), едва след като става ясно, че Фон дер Голц не само не е изпълнил мисията си, но е усложнил ситуацията, „предавайки командването“ си на руския полковник Авалов-Бермонд. Когато антиболшевишките руски отряди на Бермонд и присъединилите се към тях германски войски атакуват Рига и обявяват за свалено латвийското правителство в началото на октомври, Антантата налага пълна морска блокада на Германия и заплашва с окупация на Франкфурт на Майн²². В отговор правителството се опитва да демонстрира, че „балтийските“ войски повече не са под негов контрол и осъжда демонстративно действията им като „престъпно своеволие“. Тази декларация се обръща срещу самото правителство, тъй като м-р Бишоф успява чрез десните вестници да прокара защитата на своята кауза в Германия²³.

Прекратяването на снабдяването с храни, медикаменти, муниции и хора от родината води до отслабване на бунтуващите се войски. Неподчинението продължава, въпреки че Фон дер Голц е заменен с нов командващ – ген. Еберхарт, чиято задача е да върне войниците в родината под надзора на началника на Войсковата служба²⁴ ген. Ханс фон Зект. След като запознава министрите от кабинета със ситуацията в последния ден

на октомври, Зект споделя и своето становище, като настоява да се направят постъпки пред Антантата да разреши на германските войници да се сражават с болшевиките. Вариантът е отхвърлен от кабинета като неосъществим²⁵. Издадени са нови заплахи – лишаване от германско поданство, обвинения в дезертъорство, лишаване от заплата – но окончателният край на балтийския поход е предизвикан от успешното настъпление на естонските и латвийските войски срещу „Западната руска армия“ и *Фрайкорпс* на Бермонд. В средата на ноември те преминават доброволно под командването на ген. Еберхарт и през следващите няколко седмици се изтеглят към германските граници²⁶.

С тази развръзка опасността от безредици е само видимо отстранена. В доклад от 11 ноември държавният комисар Бергер предупреждава правителството, че съществува реална опасност Източна Прусия да не остане в пределите на Райха, ако завръщащите се „балтийски“ войски решат да потърсят реванш от Берлин за неуспеха си, което, според комисаря, е твърде възможно. За съществуването на заговор начело с м-р Бишоф с цел налагане на военна диктатура и отхвърляне на Версайския договор говори направо британският представител в междусъюзническата комисия за наблюдение на изтеглянето от Прибалтика ген. Търнър в донесение от началото на декември. Според Бергер правителството би било безсилно да се противопостави на подобен ход от страна на командирите на балтийските *Фрайкорпс* поради факта, че населението на Източна Прусия (и не само привържениците на ГННП и едрите земевладелци) подкрепя „балтийците“, на които се гледа като на защитници от болшевизма. Напълно допустимо е, смята комисарят, те да потърсят реванш или да обявят автономия на провинцията²⁷.

Защо противниците на правителството не се възползват от тези благоприятни условия за бунт? Сам канцлерът Бауер заявява по време на едно от заседанията на кабинета, че макар и да може да разчита на местното военно командване, *оберпрезидентът* на Източна Прусия Аугуст Виниг не може да контролира поведението на масата войски. Завръщащите се от Латвия „балтийски“ войски се разглеждат от правителството като двигател на „контрареволуционните“ стремежи. Знае се, че връзки с тях поддържа Ерих Лудендорф, който пък е сочен за вероятния „силен човек“ начело на едно бъдещо надпартийно управление²⁸.

Отговор на поставения въпрос следва да се търси в тактическите съображения на участниците в заговора срещу републиката. От публикуваната документация на пруския *генералландшафтсдиректор* Волфганг Кап може да се заключи, че още през юли заговорниците са решили, че завземането на столицата на Райха е по-благоприятен подход към крайния успех, отколкото използването на Източна Прусия като плацдарм за разпространение на властта в останалите части на страната²⁹. В допълнение към това заговорниците решават да се въздържат от опити за завземане на властта непосредствено преди и през зимата на 1919/1920 г., отчитайки невъзможността на евентуалното пучистко правителство да се справи с управлението на страната в тежките зимни условия³⁰.

Съзаклятието срещу републиката възниква още на 9 ноември 1918 г. – датата, на която е обявена абдикацията на кайзер Вилхелм 22. Въпреки че промените в държавното устройство – формалното установяване на парламентарна форма на управление – започват още преди абдикацията, определени среди от германското общество свързват промяната със споменатата дата и я характеризират като незаконна и насилствена смяна на властта. От тази гледна точка без съмнение е справедливо един „незаконен“ режим, какъвто се създава след „узурпацията“ от 9 ноември, да бъде свален. Ако с течение на времето възстановяването на монархията става все по-малко осъществима цел, то връщането на много от нейните черти представлява все по-привлекателна възможност за част от тези, които са разочаровани от промените година след нейното премахване. Съзаклятниците критикуват преди всичко модела на партийно коалиционно управление, който се създава в Германия след края на Световната война. Според тях то води до раздробяване и обезсилване на народа, спомага за икономическата разруха и хвърля страната в ръцете на силите на радикалната левица³¹. Видимо прогресивното влошаване на икономическото положение и всяко ново „изстъпление“ от страна на „болшевиките“³² водят до засилване на това убеждение и привличането на нови привърженици към заговора, който придобива по-ясни очертания през лятото на 1919 г.

По това време е основано „Националното обединение“ (Nationale Vereinigung). Задачата на неговите учредители е да създадат военна организация, която да обхване офицерите от Райхсвера и да спечели за целите си командирите на „балтийските“ войски. От друга страна, към движението трябва да бъдат привлечени вече съществуващите многобройни и разпокъсани националистически и патриотични формации като например организацията на Георг Ешерих в Бавария³³. Активно участие в тези усилия взема м-р Пабст. Ръководената от него организация може да разчита на структурите, оставени от предшестващата я Отечествена партия, учредена от Кап и Тирпиц година преди края на войната³⁴. Позициите на водещи участници в съзаклятието, каквито са Кап и Готфрид Трауб, в ръководството на Германската национална народна партия им осигуряват близки връзки и с активни участници в политическия живот, вкл. и с Карл Хелферих.

С обещания за прилагането на „твърда ръка“ спрямо ширещото се стачно движение и за диктаторско потискане на дестабилизиращите икономиката фактори заговорниците привличат на своя страна представители на индустрията и банките³⁵. Те могат да разчитат повече (както се оказва впоследствие) на едрите земевладелци от областите на изток от Елба, които влизат в остър конфликт със социалдемократите от пруското правителство заради държавната намеса в селското стопанство. Военновременното държавно определяне на цените на селскостопанските продукти (*Zwangswirtschaft*) остава в сила задълго след сключването на мирния договор. Задържането на неблагоприятното за земевладелците положение води до нарастване на напрежението. То се отразява и на самите управляващи. Вероятно под въздействието на аргументите на свои-

те опоненти от земеделските сдружения (*Landbuende*) пруският министър на селското стопанство Ото Браун се обявява през септември 1919 г. за частично освобождаване на цените на някои продукти и влиза в остър спор с райхсминистъра на икономиката Роберт Шмит, който изпълнява и функциите на пруски комисар по прехраната³⁶.

Доводите за правителствената политика в областта на селското стопанство изхождат от недостига на храни, който продължава да измъчва и след края на войната многобройното население на градските центрове. Дефицитът се дължи на редица причини, най-важните от които са намаляването на добивите, загубата на значителна част от селскостопанските територии на изток (в полза на Полша) и стесняването на външния пазар в резултат от продължителната международна изолация на Германия. Правителството на Бауер е принудено да поддържа по-ниски цени на храните, за да задържи ръста на работническите заплати, докато не постигне обрат в неблагоприятните икономически тенденции. Този обрат не може да бъде постигнат бързо и затова на 13 февруари 1920 г. кабинетът потвърждава политиката на *Zwangswirtschaft* за година напред. Следва открит сблъсък със засегнатите земевладелци, чиято организация *Deutsche Landbund* на 17 февруари отхвърля открито „бюрократичната“ намеса в определянето на цените и, въпреки заплахите за санкции от страна на властите, обявява, че ще се погрижи сама за реколтата и прехраната на населението³⁷. Държавният преврат, който става няколко седмици по-късно, оставя открит изхода от спора. Във всеки случай декларациите на пучистите, завзели Берлин на 13 март, за премахване на принудителната политика в аграрния сектор предизвикват удовлетворение сред земевладелците³⁸. Една част от тях подпомага активно действията за свалянето на берлинското правителство, отпускатйки значителни парични суми в полза на възглавявания от Кап и Фон Брюнек „Отечествен съюз Източна Пруссия“ (*Heimatbund Ostpreussen*)³⁹.

В борбата срещу правителството се съчетават легални и нелегални методи, като особено значение се придава на публикациите в печатните органи на десницата, насочени към подронване авторитета на личностите на най-висши постове в републиката⁴⁰. Известният съдебен процес срещу Хелферих, проведен през първите месеци на 1920 г., не е единственият случай на целенасочено подриване на престижа на силните лица в правителството. На нападки е подложен не само финансовият министър Матиас Ерцбергер, но и президентът Еберт⁴¹. Националистическата пропаганда съзира желаната жертва в лицето на Ерцбергер – политикът, който подписва Компьенското примирие и застава за Версайския договор. Строгата данъчна политика на министъра на финансите, засягаща силно интересите на имуществените слоеве, среща не само пасивна съпротива. Оцелял от непосредствено покушение срещу живота му на 26 януари, Ерцбергер търпи тежко политическо поражение с присъдата на берлински съд (12 март), който отсъжда глоба на неговия противник, но в мотивите за решението си признава за верни твърденията на Хелферих, че министърът е използвал поста си за лично благодетелстване.

Изходът от процеса Хелферих е само един от многобройните поводи на вестници като комунистическия „Роте Фане“ да отбелязват с тревога все по-засилваща се дясна реакция срещу постиженията на Ноемврийската революция и борбата за социални промени⁴². Много по-голяма загриженост предизвикват националистическите демонстрации, които се провеждат в Берлин през ноември 1919 г. в защита на бившите предводители на армията Паул фон Хинденбург и Ерих Лудендорф. Двамата се изправят пред комисията на Националното събрание, разследваща вината за въвлечането на Германия във война срещу Антантата, и заявяват публично, че поражението на германската армия е дело на подривните сили у дома, които я удрят в гръб. Отзвукът от това изказване и от съпровождащите го масови прояви е подет от партиите на парламентарната десница, които викдат във фелдмаршал Хинденбург бъдещия държавен глава. От своя страна, Лудендорф съзира шанса да използва „победителя от Таненберг“, за да събере в едно русло военните и политическите течения на дясната опозиция⁴³.

Трудно може да се твърди, че Лудендорф не желае да възстанови в определена форма състоянието на нещата от 1916–1918 г. – периодът на прикрита военна диктатура. За да постигне целите си, той не може да се уповава единствено на средствата, позволени от закона. Легалният начин за промяна на управлението са изборите за президент и за нов Райхстаг, но във времето, докато те бъдат приложени настоящото правителство може да наложи нови нежелани промени в държавата и в армията. Освен това единственият достатъчно сигурен изход от изборите е преобразуването на коалиционното управление с участието на едни или други партии. Това управление няма да бъде достатъчно силно, за да изпълни надеждите, които заговорниците възлагат на замисленото авторитарно „правителство на реда“. Далеч по-сигурен способ за овладяване на държавата е за тази цел преди това да бъде овладяна армията. Хората около Кап разчитат на авторитета на Лудендорф, за да наложат възгледите си сред командните среди в Райхсвера. Влиянието на генерала обаче не е неограничено. То не би било достатъчно силно, освен ако не се прояви в условията на конфликт между армията и правителството. До прага на такъв конфликт се стига в споровете по въпроса за предаването на германски военновременни ръководители на Антантата на съд по обвинения за военни престъпления.

Проблемът се изостря в началото на февруари 1920 г. Близко месец след влизането в сила на Версайския договор председателят на Парижката мирна конференция А. Милеран предава на представителя на Германия в преговорите с Антантата барон Лерзнер списък с имената на 895 германци, чието екстрадиране се изисква от Франция, Великобритания, Белгия, Италия и от други съюзнически държави. Исканията се аргументират с чл. 228. от мирния договор. Неговите постановки засягат пряко болезнения въпрос за „клаузите на честта“ (*Ehrenklause*n), който довежда почти до разрыв Ваймарската коалиция и Райхсвера осем месеца по-рано. Пресният спомен за кризата около приемането на мирния договор

подтиква министрите от кабинета Бауер да отхвърлят единодушно искането на Съюзниците⁴⁴. Правителството бърза да заяви пред представителите на германския печат твърдото си намерение да не допусне екстрадирането на германци в чужбина⁴⁵.

Едновременно с това се възприема тактика на сдържаност в диалога с Антантата. Схващано като плахост пред чуждите сили, въздържането от открито отричане на чл. 228. настройва допълнително националистите срещу правителството. Общественото настроение не е еднозначно⁴⁶ в различните части от страната, както свидетелстват едно писмо с дата 7 февруари от министъра на вътрешните работи на Баден Адам Ремеле до райхсканцлера Бауер и послание от оберпрезидента на Източна Прусия Виниг, който пише до райхспрезидента Еберт на 12-и същия месец⁴⁷. От засилената кореспонденция през тези дни канцлерът научава, че евентуално отстъпление пред Антантата ще предизвика съпротивата на администрацията и армията – два фактора, с които всеки управляващ трябва да се съобразява. Негативното си отношение към съюзническите искания демонстрират висшите служители на Министерството на външните работи⁴⁸. Несъгласието се разпространява и по места, като отново Източна Прусия е средище на най-изявената опозиция⁴⁹. Министерството на отбраната (по-точно – ген. Райнхарт) подготвя конкретни планове за подновяване на военните действия на запад и на изток в случай, че правителството бъде принудено да се противопостави открито на Антантата. Ако се вярва на Алберт Гжезински, командването на армията дори отива подалеч. Съгласно спомените на бившия държавен секретар, на 9 февруари ген. Зект свиква на съвещание офицерите от Войсковата служба и началниците от останалите отдели на Министерството на отбраната. На съвещанието е взето решение за енергични мерки, в случай че правителството се поддаде на натиска на съюзниците. Планът предвижда преустановяване на разоръжаването и на разформироването на армейски части, масово въоръжаване на населението, отстъпление с боеве до линията на реките Везер и Елба, настъпление през Полша за свързване с Русия. Съгласие с плана изразява и ген. Лютвиц. Според Гжезински Зект възнамерява да сподели намеренията си с президента, но пренебрегва напълно мнението на правителството, от което не може да се очаква подкрепа за плана⁵⁰.

Предполагаме намерения, които Зект е щял да осъществи при ескалация на кризата с Антантата, граничат със замисъл за установяване на военна диктатура. Колкото и условно да се разглеждат цитираните спомени на Гжезински, те не излизат от общия контекст на събитията. С оглед на цялостната дейност на Зект в Райхсвера може да се предположи, че запазването на единството в армията е главен мотив за началника на Генералния щаб и в този труден момент, като го кара да избере страната на тези от генералите, които предпочитат прякото действие пред съблюдаване на решенията на политиките.

До очакваната със страх развръзка не се стига и заслуга затова има британската дипломация, под чийто натиск Франция се съгласява, макар и условно, с предложението на германското правителство предполагае-

мите военни престъпници да бъдат съдени от германски съдилища под наблюдението на съюзниците⁵¹. За да изпълни своята част от компромиса, правителството внася в Националното събрание закон-допълнение към приетия още на 19 декември 1919 г. закон за съдебно преследване на военните престъпления⁵². С това се подхранва националистическата пропаганда, която заклеява „позорното“ съглашателство с Антантата.

Следващият неизбежен сблъсък между политическото и военното ръководство е по въпроса за съкращаването числеността на въоръжените сили. Към момента на влизането в сила на Версайския договор (10 януари 1920 г.) германската армия наброява 290 000 войници и офицери. Около седмица след официалния обмен на ратификационните документи съюзниците приканват Германия да изпълни задълженията си по чл. 163. от договора, който предвижда в срок от три месеца Райхсверът да бъде сведен до 200 000 души, а след още три месеца – до 100 000. След това „напомняне“, на 6 февруари Министерството на отбраната издава заповед, с която поставя датите 1 април и 1 юли като срокове за изпълнение на поэтапното съкращаване. Предполага се разпускане на всички доброволчески отряди и намаляване числеността на военноморските сили⁵³.

Заповедта засяга деликатния въпрос какво ще стане с десетките хиляди войници, които предстоят да бъдат освободени от армията без гарантирана работа и финансова издръжка в трудни за страната условия. Отношението на офицерството е разбираемо негативно. Физическото намаляване на войската означава и намаляване на тежестта ѝ в решенията на правителството, засягащи интересите на офицерите. Висшето командване оказва съпротива срещу съкращаването още през септември, когато министърът на отбраната Носке замисля да намали драстично броя на войските поради очакванията, че мирният договор ще бъде окончателно ратифициран през октомври⁵⁴. Становището на Войсковата служба е изложено подробно в мемоар, изготвен през втората половина на ноември 1919 г. под ръководството на ген. Зект. То гласи, че пред Антантата трябва да бъдат направени постъпки за запазване на 200-хилядна германска армия поне до края на март 1922 г. или, ако постъпките бъдат безрезультатни, съкращаването да се отложи поне до идното лято. Аргументите за това предложение изглеждат напълно обективни и отчитащи критичното вътрешно положение на Германия. Нарастващият недостиг на въглища заплашва със спиране част от промишлените предприятия, а отгук и с ръст на безработицата, която, съчетана с липсата на достатъчно храни в предстоящите зимни месеци, ще се превърне в предпоставка за обществени размирици. Властите няма да могат да задържат реда и спокойствието, без да разполагат с ефективни сили за сигурност. Намаляването на числеността, както се твърди в мемоара, ще отслаби армията не само защото тя ще разполага с по-малко средства да се противопостави на безредиците, но и защото те ще я заварят във фаза на реорганизация и в условия, в които голяма част от военнослужещите, чакащи да бъдат уволнени, няма да са сила, на която ще може да се разчита⁵⁵. Съкращаването на армията вълнува и Първо групово командване. Още в края на юли,

т. е. четири месеца преди мемоара на Зект, висшите офицери, подчинени на ген. Лютвиц, решават, че срещу правителството следва да се упражни пряк натиск, в случай че предприеме подобна стъпка, докато опасността от нов подем на радикалната левица е все още явна⁵⁶.

В променената обстановка в началото на февруари 1920 г. цитираните по-горе доводи губят от своята сила. Икономическата криза е овладяна и производството започва да расте. Стачното движение в страната също е потиснато, както и основните му „подбудители“ – комунистическата партия и партията на независимите социалдемократи. Това дава свобода на правителството да предприеме следващата стъпка в преобразуването на Райхсвера, като едновременно с това се освободи от някои нежелани елементи от армията. Заповедта от 6 февруари е предшествана (със седмица) от решение за окончателно разпускане на войските, участвали в „Балтийското предприятие“⁵⁷. Няколко седмици по-късно тя е последвана от конкретно разпореждане за разпускане на военноморските бригади Льовенфелд и Ерхарт (29 февруари)⁵⁸.

Решението на министър Носке е тежък удар за заговора на Лудендорф. Командваната от кап. Х. Ерхарт Втора военноморска бригада (*бригадата Ерхарт*) наброява 6000 опитни войници. Те съставят силата, на която се разчита да извърши насилствената смяна на властта, когато настъпи благоприятният момент. Премахването на тази сила предвещава неуспеха на всяко бъдещо подобно начинание. Лоялността на Лютвиц е поставена на изпитание за пореден път. Генералът избира да остане верен на войските си, вместо на правителството, и с този избор дава ход на държавния преврат.

„СИСТЕМАТА НОСКЕ“. ДЕЙСТВИЯ СРЕЩУ РАДИКАЛНАТА ЛЕВИЦА

В първите дни на март, когато развръзката в противопоставянето с крайните консерватори наближава необратимо, управляващите партии се намират в по-слабия от двата противостоящи лагера. Причина за това е фактът, че противникът на Ваймарската коалиция не е един. Преведено на идеологическия език на „Роте Фане“, понятията „буржоазна демокрация“ (както се определя Ваймарската система) и „буржоазна диктатура“ се припокриват, като първото е по-завоалирано определение за второто. Ето защо една голяма обществена сила – работническата класа, трябва да се бори еднакво безкомпромисно както срещу крайната десница, така и срещу властта, която само „формално“ отговаря на разбиранията за демокрация, а всъщност съдейства и служи на тези, които използват и потискат масите производители.

На страниците на комунистическия вестник могат да бъдат открити редица верни констатации за положението в страната. Във връзка с отмяната на извънредния режим в Берлин в началото на декември 1919 г. изданието отбелязва с голяма доза основание, че в продължение на деветте месеца военно положение управлението не се е отличавало много от диктатура от името на президента и на министъра на отбраната⁵⁹.

Това положение се оказва наложително за дълъг период от време в обширни части на страната, тъй като обстановката в тях не позволява нормално функциониране на администрацията и икономиката. Създава се впечатлението, че парламентарната форма на управление, която се налага в следвоенните месеци, е недееспособна и нещо повече – противна на разбиранията за демокрация. Този извод се налага от практическото приложение на извънредните предписания на властите. Според признацията не на някой друг, а на министъра на вътрешните работи на Прусия, социалдемократът Волфганг Хайне, военното положение в Берлин е довело до „много злини“ и това се дължи на изпълнителите на извънредните разпоредби – офицери с едностранна ориентация и без разбиране за политическата ситуация, които прилагат спрямо населението в столицата методи и навици, придобити по време на четирите години война в неприятелската страна. Отношението на военните не е еднакво спрямо масовите прояви на десницата, които се фаворизират, и подобни мероприятия на левите политически сили, тъй като дори законни събрания на управляващата ГСДП се нарушават от офицерите поради наложените от властите формални ограничения. Въпреки това, според Хайне, извънредното положение не бива да бъде вдигано, понеже това ще даде възможност на спартакистите (ГКП) да се съвземат, а с подривните си действия в жизненоважни икономически отрасли те представляват далеч по-голяма заплаха от изстъпленията на десните радикали. Все пак вътрешният министър препоръчва да се предадат изпълнителните правомощия от военните инстанции на граждански комисар – социалдемократ, който да се опира в действията си на полицията⁶⁰.

В борбата срещу радикалната левица правителството може да разчита на армията, вкл. и на най-изявените консерватори сред офицерите. Убеден привърженик на крайното противопоставяне на левицата е и ген. Лютвиц⁶¹. Активистите на Германската социалдемократическа партия от своя страна осъзнават, че тази борба не може да бъде спечелена единствено с репресивни мерки, когато става дума за привличане на нови членове в партията. Като представители на най-голямата управляваща партия те са способни да оказват силен натиск върху правителството, без да се чувстват толкова пряко обвързани с проблемите на управлението и споразумението с коалиционните партньори, колкото министрите и депутатите в Националното събрание – техни съпартийци. Така например отмяната на военното положение в столицата на Райха се отчита като положителна стъпка, която обаче трябва да бъде последвана от премахването на „системата Носке“, окачествявана като възраждане на милитаризма от последните години на войната. Друга необходимост е „да устоим на нашата позиция“ за узаконяването на съветите в предприятията⁶².

Активизирането на берлинските функционери на ГСДП, които начертават посочените препоръки към правителството, не е случайно. Засилването на атаките срещу Носке и политиката му на сътрудничество с Райхсвера съвпада по време с конгреса на Независимата социалдемократическа партия в Лайпциг (30 ноември – 6 декември 1919 г.), на който съ-

перниците на мнозинствените социалисти отхвърлят всякакво сътрудничество с тях (опит за сближение между двете работнически партии прави Ф. Шайдеман през ноември) и се обявяват твърдо за социалистическа република, основана на системата на съветите.

Решителното самоопределение на независимите и декларацията им, която по същество отхвърля парламентарното управление, водят още преди Лайпцигския конгрес до втвърдяване на позицията на ГСДП в Националното събрание и в правителството. Стига се дотам, че по един не толкова значим повод – възражението на демократите срещу това в закона за съветите да се осигури участието на работниците в надзорните съвети на акционерните дружества – канцлерът Бауер заплашва открито с оставка (октомври 1919 г.). На изпитание е подложено единството на Ваймарската коалиция, възстановена неотдавна след връщането на ГДП в правителството. Когато Център застава напълно зад становището на ГСДП, демократите са изправени пред сериозен избор между осъзнатата необходимост от стабилност в управлението и отговорността пред собствените избиратели, голяма част от които не са съгласни с претенциите на социалдемократите. В крайна сметка компромис е постигнат в ущърб на ГСДП и с цената на много време, което струва скъпо на партията на Бауер и Носке⁶³.

Политиката спрямо движението за власт на съветите е обусловена от същите идеологически спорове, които допринасят за задълбочаване на разцеплението на Социалдемократическата партия след 1917 г. Въпреки пораженията, които търпят, под влияние на своето ляво крило независимите социалисти не отстъпват от визията за по-пряка форма на демокрация, осъществяваема чрез контрол на избрани от работниците съвети върху стопанството и политическата власт. През август 1919 г. ръководеният от независими и комунисти Изпълнителен съвет на берлинските работнически и войнишки съвети решава да свика избори за нови съвети в столицата. В опит да противодейства на този ход за съживяване на съветското движение под егидата на НСДП Централният съвет на работническите съвети в Германия на свой ред издава постановление за паралелни избори. Първоначално убедено да финансира инициативата, впоследствие правителството се отказва да го стори и изразява негативно мнение, което е достатъчно и за Централния съвет да се дистанцира от кампанията за избори⁶⁴. Усилията на правителството са съсредоточени върху изработването на закон за предвиждания от конституцията Стопански съвет на Райха (*Reichswirtschaftsrat*), в който трябва да се въплъти идеята за сътрудничество между работници и работодатели (*Arbeitsgemeinschaft*). Централният съвет и останалите съвети, контролирани от мнозинствените социалдемократи, са оставени на доизживяване, за да не се допуска вакуум, от който биха могли да се възползват независимите.

Крайната левица не се примирява с успехите на правителството. Битката е пренесена от политиката в областта на икономиката. Стопанската депресия съдейства на пропагандирането на идеята за контрол на работниците върху предприятията. През лятото и есента на 1919 г. страната се намира в изключително тежко икономическо положение, обус-

ловено от недостига на основни суровини и храни, съпроводено със силен спад в производителността и принудителен застой в транспорта⁶⁵. Социалното равновесие в тези условия е изключително крехко. Основното внимание на кабинета Бауер е насочено към заобикаляне, предотвратяване или решително отстраняване на елементите на конфликт с различните обществени групи (подходът зависи от конкретната ситуация и от силата на дестабилизиращите фактори). Особено опасна е съпротивата на силите, които изстъпват за издигането на работническите съвети в органи за стопанско управление. Съчетани с напрежението от непрестанното поскъпване на потребителските стоки, от оскъдицата и от натиска на правителство и работодатели за повишаване на добивите, тези искания добиват заплашителни политически измерения сред най-неспокойните слоеве на германското общество.

След като заплахата от обща стачка през юни е предотвратена с подписването на мирния договор, латентната криза в отношенията с работническите организации заплашва да избухне на няколко пъти през следващите месеци. Както показва практиката, управляващите социалдемократи намират опора в Общата германска федерация на профсъюзите (*Allgemeine Deutsche Gewerkschaftsbund – ADGB*). Спектърът на силите в противовес на тази опора е широк, но най-активни и най-многобройни са радикалите от НСДП. Споровете относно колективните договори в металургичните предприятия в Берлин набират скорост през септември, когато започва стачно движение с над 160 000 участници. Посредничеството на Министерството на труда се проваля, когато работодателите предявяват искане работническите съвети да бъдат изключени от управлението на предприятията. Независимите виждат в това политизиране на конфликта и чрез вестник „Фрайхайт“ на 5 ноември призовават към обща стачка в защита на съветската система и правата на работниците. От този момент ГСДП и свободните профсъюзи (ADGB) се отказват от подкрепа на стачката. Властите затварят бюро на НСДП в столицата и задържат представители на партията и на стачкуващите работници. Призивът за стачка се проваля след като Берлинската профсъюзна комисия (където е силно умереното крило на НСДП) не го подкрепя⁶⁶.

Оценката на военния министър (както и тази на началника на Първо групово командване ген. Лютвиц) е, че тези събития са резултат от „широкомасщабна акция“, целяща да спре икономиката на страната. Германия е особено уязвима в отраслите на транспорта, въгледобива и прехраната, като и в трите споменати отрасли правителството влиза в конфликти с производителите и предприемачите. Положението в транспорта е наистина отчайващо и е резултат на ниската продуктивност на цеховете за локомотиви⁶⁷. Тя от своя страна се дължи на извоюваното от работниците намаление на работното време. Затова, когато на 5 януари 1920 г. започва стачка на железничарите в пруската провинция Хесен, която се разпростира и в Рурския промишлен район, правителството отчита, че движението не е с икономически характер, а направо цели политическа промяна. Наложена е смекчена форма на извънредно положение

(съгласно чл. 48. от Ваймарската конституция) в голяма част от Средна и Западна Германия⁶⁸.

Броени дни по-късно приемането на Закона за съветите в предприятията (*Betriebsrätegesetz*) отприщва напрежението, трупано дълго по време на изготвянето му (консултациите по приемането на закона започват още през май предната година). Денят 13 януари, в който Националното събрание обсъжда текста на второ четене, придобива голямо значение за НСДП и ГКП. Двете партии окачествяват разпоредбите на обсъждания закон като ограбване на правото на работниците да определят живота на предприятията, в които работят, като средство за продължаване на „капиталистическата експлоатация“. Казано накратко, Законът за съветите в предприятията е предназначен, според тях, да унищожи всякаква идея за социална революция⁶⁹. Не по-малко отрицателно е мнението и на политическите сили, противоположни на радикалната левица. На нея обаче се пада да действа. На призива за масови демонстрации в цялата страна откликва голямо множество, което се събира към обяд на 13 януари пред сградата на Райхстага в Берлин. Подложена на натиск от тълпата, охраняващата сградата полиция открива огън и разпръсва демонстрантите, 42-ма от които са убити⁷⁰. Правителството се възползва незабавно от случилото се, за да въведе още по-тежък режим на извънредно положение в цялата страна, с изключение на Бавария, Саксония, Бюртемберг и Баден⁷¹. Срещу опозиционната левица започват гонения, от които едновременно силно са засегнати както НСДП, така и ГКП. Възбуненията в промишления район на Рейн-Вестфалия са прекратени, а железопътните цехове са принудени да приемат условията на пруския министър на обществените работи, който прибегва до поотделно затваряне на предприятията⁷².

Недостатъците от 13 януари са повече от предимствата за кабинета Бауер. Преди всичко правителствата на Райха и на Пруссия – и двете изградени от Ваймарската коалиция – си спечелват прозвището „убийци на работници“ заради кръвопролитията пред Райхстага⁷³. Разривът е пълен не само с пострадалите от преследванията леви партии, но и с голяма част от потенциалните привърженици на ГСДП. Извънредният режим в Рур вдъхва допълнителна омраза на работниците към армията, която го налага, и предвещава опасни последици. Отчуждение се забелязва и от страна на свободните профсъюзи, които не одобряват крайностите, допуснати от управляващите по отношение на техните членове. От друга страна, ексцесиите на правителството не му печелят привърженици в силите, които се готвят да го свалят.

II. ВЪЗХОДЪТ И ПАДЕНИЕТО НА КАП

ВОЕННИЯТ ПРЕВРАТ НА 13 МАРТ 1920 Г.

Събитията, предхождащи непосредствено преврата на 13 март, са от голямо значение за изясняване на позициите на действащите лица. В дните до насилствената смяна на властта инициативата принадлежи на Лютвиц и неговите последователи. Те са подтикнати да действат от ре-

шителните стъпки на правителството, което пренебрегва многобройните предупреждения и пристъпва към съкращаване на армията, разпореждайки разпускането на бригадите Ерхарт и Льовенфелд. Доброволчески подразделения са били разформировани и по-рано (още през лятото и есента на 1919 г.), но не в такъв размер и не по отношение на войскови части с качества като на споменатите бригади. За Лудендорф и неговите съмишленици ходът на правителството е преднамерен. До последния момент немалка част от тях схващат наредбата на Носке от 6 февруари за масови съкращения във войската като „прах в очите“ на Антантата и не вярват, че записаното на хартия ще се осъществи в действителност. Противниците на допълнителното отслабване на германската армия разчитат на Великобритания да упражни натиск върху своя съюзник Франция за известни отстъпки към Германия и по този въпрос. Без да се доверяват достатъчно на правителството, те сами влизат във връзка с британските военни представители в Берлин и в окупираната зона (Кьолн), за да ги склонят да убедят своите политици в необходимостта от такива отстъпки. Именно от британска страна (чрез лорд Килмарнък, шарже д'афер на Лондон в Берлин) до германското Министерство на външните работи достигат първите реалистични предупреждения за подготвян бунт на военните⁷⁴. Правителството не се показва склонно да следва същата линия, което е причина за разочарованието на Лютвиц и решението му да вземе извънредни мерки.

На 1 март – ден след нареждането за демобилизация на Втора военноморска бригада – началникът на Първо групово командване присма в лагера Дьобериц парада на войниците на Ерхарт в чест на годишнината от нейното създаване. В разрез с това, което правителството вече е разпоредило, ген. Лютвиц дава публично обещание, че няма да допусне бригадата Ерхарт да бъде разпусната⁷⁵. Изявлението е проява на неподчинение и се схваща като такова. Както сочат по-късните отчети на някои от участниците в събитията, първата реакция идва от самото командване, чийто началник е Лютвиц. Началникът на щаба на Първа войскава групировка ген. Олдерсхаузен се обръща към представители на различни сили, за да окажат въздействие върху Лютвиц. Целите на Олдерсхаузен трябва да бъдат разглеждани условно, предвид несигурната му позиция по отношение на правителството през следващите дни. Допустима, макар и с повече уговорки, е версията, че той всъщност съдейства за организираното провеждане на преврата. Въпреки това най-вероятно чрез него ръководителите на десните парламентарни партии научават за настроението на Лютвиц след парада в Дьобериц. На 4 март двама от лидерите на Германската национална народна партия (ГННП) и на Германската народна партия (ГНП), Оскар Хергт и Рудолф Хайнце, се срещат с Лютвиц⁷⁶. Още на следващия ден фракциите на двете партии в парламента повдигат официално въпроса за свикване на избори за нов Райхстаг до 1 май и провеждане на *народни* избори (съгласно конституцията) за президент⁷⁷. Натрапва се връзката между това събитие и срещата на партийните ръководители с Лютвиц. Бързото приключване на мандата на На-

ционалното събрание заедно с очакваната промяна в съотношението на силите в бъдещия парламент дава надежди, че действията на настоящото правителство ще бъдат спрени или поне забавени в преходния период между разпускането на единия и свикването на следващия парламент. От такава отсрочка се нуждаят организаторите на преврата. От своя страна, ГННП и ГНП по-скоро се надяват да спечелят време, за да накарат Лютвиц да се откаже от радикални действия.

Междувременно конфликтът между генерала и министъра на отбраната се очертава все повече и повече. Привикан в министерството на 7 март, Лютвиц отказва да даде ход на заповедта на Носке за премахване на войсковите части под командата на Льовенфелд и Ерхарт⁷⁸. С вижданията на разбунтувалия се генерал е запознат и комисарят за опазване на обществения ред. Бергер предупреждава кабинета Бауер за наличието на конкретни намерения на недоволните в армията да заменят настоящите министри с „дясно ориентирани, за предпочитане непартийни“ лица, чрез които да разбият съществуващия конституционен ред на „чист парламентаризъм“. Както отбелязва самият комисар, опасността е изключителна, тъй като срещу нея не може да се противодейства със сила⁷⁹. Срещу елитната бригада Ерхарт правителството разполага с почти двойно по-малобройни военни сили, при това не напълно надеждни. Към тях следва да се прибавят и полицейските сили за сигурност Зипо (*Sicherheitspolizei*), които не са пригодени за борба с войсковы части и също не са с доказана лоялност⁸⁰.

Към датата, на която идва това предупреждение (8 март), властите разполагат с твърде малко време, за да предприемат защитни мерки. Въпреки това няма достатъчно основания да се твърди, че те оценяват заплахата навреме. Искането на десницата за парламентарни и президентски избори, подкрепено от фракцията на независимите социалдемократи, е отхвърлено от управляващото мнозинство при гласуването в Националното събрание на 9 март. Мнозинството оправдава отлагането на изборите до есента с необходимостта да бъдат предприети редица важни закони (за бюджета и данъчното облагане, за изборите за Райхстаг и президент, както и за окончателното уреждане на законовия статут на армията). За опозицията наложеното просъществуване на Националното събрание е в пряко противоречие със законовото ограничение на собствения му мандат⁸¹. Вестниците на левията и десницата представят еднакво политиката на управляващите партии като „политика на краткосрочен партийен егоизъм“⁸².

В момента, в който правителството изглежда силно уязвимо, ген. Лютвиц предприема недостатъчно обмислен ход. Вероятно под влияние на приближените си офицери, той решава да опита за последно, този път от позицията на силата, да убеди в каузата си част от държавните ръководители. От тази гледна точка може да се обясни решението на генерала да постави открито позицията си пред президента Еберт. На срещата помежду им вечерта на 10 март присъства и министърът на отбраната Носке. Двамата с президента отхвърлят без коментар исканията на гене-

рала за смяната на министри от кабинета Бауер с експертни лица, насрочването на нови избори за Райхстаг и президент, спиране на съкращения в армията, заместването на началника на Военното командване (*Heeresleitung*) ген. Райнхарт с ген. Врисберг⁸³. Лютвиц получава отпуск и на негово място е поставен заместникът му ген. Овен. Това не му пречи да задейства изпълнението на предварително изготвения план за преврат.

Редовното заседание на кабинета на 12 март следобед е прекъснато от тревожно съобщение на министъра на отбраната. Колегите на Носке от правителството научават чрез него сведенията от сигурни източници, че определен тесен кръг от лица, ръководени от генералландшафтс-директора на Източна Прусия В. Кап и м-р Пабст, обсъждат от известно време промяна в състава на правителството и преди всичко отстраняване на пруския министър на селското стопанство Ото Браун и на райхсминистъра на външните работи Херман Мюлер. Конкретните намерения на посочените лица включват окупацията на правителствени сгради на „Вилхелмштрассе“ в Берлин от военноморската бригада⁸⁴. Министрите са запознати с предохранителните действия, взети от Носке. Те включват заповеди за задържане на Кап, Пабст, Шницлер и няколко други съзаклятници, повечето от които са предупредени и успяват да избягнат ареста, като се укриват.

По същото време Военното министерство вдига по тревога гарнизоните на Берлин и околностите. Шефът на адмиралтейството адмирал Адолф фон Трота, под чието командване е прехвърлена бригадата Ерхарт, е изпратен в лагера в Дьобериц, за да установи достоверността на слуховете, че бригадата се подготвя за поход към Берлин. След срещата си с кап. Ерхарт, в 20,30 часа вечерта той докладва в министерството, че обстановката в лагера е спокойна („напълно мирна“) и че е възможно и да не се стигне до насилие⁸⁵.

Носке и Райнхарт не се доверяват на успокоителните сведения от Трота. Началникът на Военното командване се заема с организирането на защитата на правителствения квартал в столицата от очакваното нападение. Разговорът със заместник-командира на Първо групово командване навежда Райнхарт на неприятни изводи. В отговор на нареждането за военни мерки срещу опита за преврат ген. Овен заявява, че възлаганата му задача е неизпълнима. По думите му офицерите са лоялни към правителството, но войниците няма да открият огън срещу своите бойни другари. Аналогичен е отговорът и на присъстващия на срещата полк. Аренс, началник на щаба на берлинската *Зипо*⁸⁶.

Последните часове преди бягството на правителството от Берлин са описани от ген. Райнхарт в по-късния му доклад за събитията, предназначаващ да послужи за съдебното дело срещу ръководителите на държавния преврат. След срещата с Овен, той и Носке не губят надежда, че ще могат да овладеят кризата. На полк. Тайзен е наредено да подготви подчинения си полк за отбраната на „Вилхелмштрассе“. Към 1,00 часа на 13 март се провежда среща на военните командири в столицата. В обсъжданията вземат участие министър Носке, генералите Райнхарт и Зект, подполк.

Хасе, м-р Шокхаузен, м-р Хамершайн, полк. Ветцел и адмирал Трота, към които по-късно се присъединяват завърналите се от Дюобериц генерали Овен и Олдерсхаузен. За всички участници в срещата е вече напълно ясно, че бригадата Ерхарт ще се опита да завземе Берлин. Капитанът е дал на правителството срок до 7 часа сутринта да удовлетвори исканията, изложени няколко дни преди това от Лютвиц. Носке и Райнхарт отказват упорито предлаганите преговори по ултимативните искания на Ерхарт. В отговор на това Овен, Олдерсхаузен и Хамершайн повтарят твърдението, че войниците ще откажат да пролеят кръвта на други войници. Останалите офицери се съгласяват с мнението на ген. Зект и подполк. Ветцел, че *предвид очакваното въстание на радикални леви елементи, разцеплението в Райхсвера трябва да бъде избягнато на всяка цена*; затова трябва да се оттегли искането берлинските войски да се бият срещу военноморската бригада; освен това съпротивата би била краткотрайна, тъй като Ерхарт разполага с числено превъзходство⁸⁷.

Поставен в невъзможност от съпротивата на военното ръководство, Носке няма друг избор освен да се обърне към канцлера и президента за спешно свикване на правителствено заседание. То се провежда в ранните утринни часове, малко преди изтичането на ултиматума на Ерхарт. Възможностите и времето за действия са крайно ограничени и въпреки това са взети важни решения. Първо, ултиматумът на бунтовниците е отхвърлен като недопустим. Второ, отхвърлени са упоритите настоявания на ген. Райнхарт за военен отпор срещу бригадата Ерхарт, като при това се отчитат несигурността на наличните войски и превъзходството на бунтовниците. Трето, и последно, взето е решение президентът и по-голямата част от министрите да потърсят убежище далече от Берлин. Последният избор не минава без разногласия, но е постигнат компромис, като част от министрите, сред които и вицеканцлерът О. Шифер, остават в града, за да демонстрират, че кабинетът не се отказва от властта и от правото да бъде в столицата⁸⁸.

Между 7 и 8 часа сутринта Берлин пада в ръцете на заговорниците. Старото правителство е принудено с бягство да отстъпи мястото си на ново, след като основната опора на изпълнителната власт – армията, се пропуква. Отговорност за това носи самото правителство и преди всичко военният министър Носке. Министърът не оценява правилно примера на неуспелия преврат на Пабст, не отчита ненадеждността на *Фрайкорпс* и не взема превантивни мерки срещу назряващия бунт, за който могат да бъдат намерени достатъчно податки в предхождащите го политически отношения. Въпреки видимия провал в усилията си да направи армията стабилен крепител на държавността, Носке успява да окаже една последна услуга на републиката. С твърдия си отказ да съдейства на предприятието на Лютвиц, той, наред с други водещи социалдемократи, окуражава онези среди от армейското командване, които, макар и заели в началото изчаквателна позиция, постепенно се налагат на пучистите за възстановяване на конституционния ред през дните, последвали преврата.

Първите действия на новите власти посочват нееднозначно същността на режима, който предстои да бъде наложен в страната. С прокламация към народа се обявява свалянето на *старото* правителство на Бауер и създаването на *правителство на реда, спокойствието и свободата* начело с Кап като райхсканцлер и пруски министър-председател и с ген. Лютвиц като министър на отбраната. Въведено е пълно извънредно положение, Националното събрание и пруското законодателно събрание са обявени за разпуснати⁸⁹. Разпространени са основните точки от програмата на новия кабинет, които предвиждат *условно* спазване на мирния договор (*при защита на „честта“ и „жизнеспособността“ на германския народ*), възстановяване на финансовия и данъчния суверенитет на свободните щати, отнети от предишните власти, и възобновяване на федеративната система на Бисмарковия райх, наред с черно-бяло-червеното знаме; отмяна на държавните ограничения върху селското стопанство, стабилна икономика чрез безогледно потискане на всички опити за стачки и саботажи⁹⁰. Малко по-късно към декларираните планове на правителството се прибавят и намеренията за провеждане (*в неопределено бъдеще*) на нови парламентарни избори.

Сравнен с последвалите действия на пучистите, текстът на тези прокламации издава липса на идейна яснота у ръководителите на преврата. От една страна, програмните начертания на Кап и Лютвиц съдържат белези, които напомнят недвусмислено държавното устройство преди избухването на войната (категоричен пример е персоналната уния между постове канцлер на Райха и министър-председател на Прусия). От друга страна, обещанието за нови избори, както и напомнянето, че тези избори са били отказани от свалените управници, служат за легитимиране на преврата пред обществеността. Като тактически прием те улесняват привличането на политическа подкрепа, без да предопределят какви форми ще придобие новият диктаторски режим. Противоречията между цивилно и военно ръководство на диктатурата в лицето на нейните главни водачи – Кап и Лютвиц, предопределят тенденцията мъгливостта в представите за „реда“ в обществото да се превърне в отстъпчивост и да доведе до отслабване на волята за противодействие на все по-разрастващите се съпротивителни сили.

Още в първите часове и дни след насилствената смяна на властта, когато промяната става ясна, новите управляващи се сблъскват с редица проблеми. Бързото надигане на силна опозиция се дължи отчасти на грешки в изпълнението на плана за преврат. Решението на кап. Ерхарт, взето под влияние на генералите Овен и Олдерсхаузен, да отложи влизането на войските си в Берлин (с надеждата да не се стигне до кръвопролитие) дава ценно време на президента и преобладаващата част от министрите да напуснат столицата и впоследствие да действат свободно срещу преврата. Фактът, че обявеното за свалено правителство, избрано от Националното събрание, все още съществува, поставя пучистите в крайно неизгодното

положение да оспорват властта с друг претендент с претенции за легитимност. Последица от това е възникването на разностранна, но многобройна съпротива. Опитите да се преодолее тази съпротива стават все по-хаотични с всеки нов неуспех, от което проличават предварителните пропуски в преценката на съотношението между обществените сили.

Оцеляването на кабинета Бауер е най-важното условие за провала на Кап. След принудителното си бягство министрите, последвали канцлера и президента, се озовават в Дрезден. Престоят в столицата на Саксония продължава до сутринта на 14 март, тъй като поведението на командира на Четвърти военен окръг ген. Меркер принуждава правителството да потърси място, откъдето ще разполага с по-голяма свобода на действие. Новият военен министър издава от Берлин заповед за задържането на „сваленото“ правителство. Ген. Меркер не се подчинява на заповедта на Лютвиц, но в разговор с Еберт казва открито, че ще защитава конституцията на Саксония, но не може да гарантира същото за конституцията на Райха, понеже подчинените му войници предпочитат Кап и Лютвиц пред правителството на Бауер. Това заявление е непряка покана към правителството да напусне Дрезден (където може да се очаква силна подкрепа за ГСДП)⁹¹. Еберт, Бауер, Носке, Кох и останалите министри намират убежище във Вюртемберг. Твърдата подкрепа на местните правителство и армия създават втори център на властта в страната. Наред със законното правителство, в Штутгарт трябва да се събере (на 18 март) и Националното събрание, свикано от своя председател Константин Ференбах⁹². Институционалното утвърждаване на демократичното представителство има голямо символично значение, защото чрез него се демонстрира, че превратът е разтърсил легитимното политическо устройство, но не го е унищожил. Политическите институции, които се възстановяват в Баден, трябва да бъдат основата за съпротивата на администрацията, войската и цялото общество срещу „акта на безумие“ от страна на пучистите.

Както би следвало да се очаква при наличието на силен политически плурализъм, партиите от и извън парламента отговарят по твърде разнообразни начини на събитията в Берлин. Коалиционните сили демонстрират единство. Останалите в столицата на Райха депутати от управляващите фракции още на 13 март осъждат преврата като „престъпно“ деяние, срещу което трябва да се води „борба с всички средства“, и призовават към свикване на Националното събрание⁹³. Отделно една от друга, всяка от коалиционните партии също заклепва делото на Кап, но докато Център призовава сродните си профсъюзи да въздържат членовете си от стачни действия, които биха нарушили стопанския живот на страната⁹⁴, ГДП подтиква сама към протести симпатизиращите ѝ чиновници и служители⁹⁵. Социалдемократите се съюзяват по места с другите две работнически партии – НСДП и ГКП, за да дадат отпор на намеренията на новите управляващи да унищожат постигнатите след революцията от организираното работническо движение социални придобивки⁹⁶. За независимите социалдемократи алтернативата на военната диктатура може да бъде постигната само чрез общата стачка, свикана от профсъюзните ор-

ганизации. След известни колебания през първия ден (13 март), когато призовава привържениците си да не се включват в протестите в полза на омразното старо правителство, централата на Комунистическата партия поправя становището си и тръгва след останалите сили, призоваващи към стачка⁹⁷. По-различна е позицията на парламентарно представената десница. Като не спестява критиките към доскорошното правителство заради нарушаването на „органичното“ развитие на страната, Народната партия призовава публично към бързо оттегляне на настоящото и сформиране на законно правителство, което да проведе свободни избори за нови законодателни органи⁹⁸. Ръководителят на фракцията на ГНП Хайнце влиза във връзка с представители на ГДП и се съгласява да съдейства за събирането на депутатите от Националното събрание в Шутгарт⁹⁹. Едновременно с това политически лица от партията се заемат с посредничество между двете правителства за по-бързото възстановяване на конституционния ред предвид изгледите за изостряне на кризата с разрастване на протестното движение. С оглед на общата силна реакция срещу преврата, положението на ГНП е по-деликатно, защото всяка проява на съчувствие и дори на безпристрастност би била крайно непопулярна. Въпреки това партията не критикува действията на Кап и дори обявява, че разчита на новото правителство да възстанови конституционните отношения не по друг начин, а като свика само нови парламентарни избори. Дотогава партията ще съдейства на всички сили в запазването на реда и спокойствието в страната, се казва в официалното становище от 14 март по повод на събитията от предния ден¹⁰⁰.

„Запазването на реда и спокойствието“ е фраза, отнасяща се преди всичко към очакванията за социални и политически размирици в страната като последица от преврата. Това, от което „правителството на реда“ се страхува, не закъснява да се появи скоро след завземането на властта от Кап. Декларацията на новия канцлер, че възглавявяването от него правителство не е „власт на едностранния капитал“, а стремежът му е да защити германския работник от робството на „големия чуждестранен капитал“¹⁰¹, не може да спре профсъюзите от обявяването на открита война. Общата германска федерация на профсъюзите (ADGB) и Свободната обща федерация на служителите (*Allgemeine freie Angestelltenbund – AfA*) обявяват стачка и формират ръководна централа за координиране на протестите в Райха (13 март). Няколко дни по-късно към тях се присъединява и най-многобройната организация на чиновниците (*Deutsche Beamtenbund – DBB*). Преговорите с ръководството на Независимата социалдемократическа партия за акционно единство не носят положителен резултат и в Берлин се образува втори стачен център – Централното стачно ръководство, в което влизат НСДП, ГКП и близките на двете партии организации (Берлинската профсъюзна комисия, Изпълнителният съвет на берлинските работнически съвети и Централата на съветите в предприятията). Към стачката се присъединяват и Хирш-Дункеровите профсъюзи, докато християнските профсъюзи предпочитат да останат пасивни¹⁰². Разделението в стачното движение се

дължи на неговия политически характер и оттук на различието в крайните цели на двете ръководства. Докато свободните профсъюзи се борят за възстановяване на „буржоазната демокрация“ в конституционните рамки на Ваймар, радикалната левица отхвърля правителството на Бауер и представляваната от него политическа система като неспособна да се справи с тенденциите към консервативна диктатура и се обявява за революционна промяна по пътя на съветското движение. Докато на власт остават Кап и Лютвиц, разцеплението не се проявява, тъй като основната причина за протестите все още съществува.

Ефектът от общата стачка следва да бъде почувстван едва на 15 март, понеделник, когато се очаква работата в предприятията да не бъде подновена. Преди това пучистите се сблъскват с друг сериозен проблем – пасивната съпротива на чиновниците, които отказват да изпълняват разпореждания на друга власт освен законната. Въпреки че призивите на кабинета Бауер от Щутгарт не са последвани повсеместно от държавните служители (част от които сътрудничат на новите власти по убеждение), неподчинението на ръководителите на отдели в министерствата и централните служби на Райха и Прусия блокира централното управление¹⁰³. По този начин новите разпоредители в Райхсканцеларията остават с вързани ръце и без достъп до държавните финанси; подписаните от „канцлера“ Кап разплащателни документи не се признават от управлението на Райхсбанката.

Опозицията срещу бунтовниците е силна и в армията. Офицерите от военното ведомство споделят вижданията на колегите си от останалата част на правителствената администрация. Редица представители на висшето командване (например ген. Зект) предпочитат да запазят неутралитет в спора между враждуващите страни. Някои висши офицери (като Меркер), дори и такива, оттеглили се от активна служба (Грьонер) се нагърбват активно с посредничество за уреждане на конфликта, водени от ясното съзнание, че разделението в армията е най-опасно за запазването на вътрешния мир в страната. Опасенията се подклаждат от факта, че командирите на разположените в различни части на Германия войскови съединения не са единодушни в избора си на власт, на която да се подчиняват. Първа войскова групировка де юре преминава в ръцете на пучистите, след като Лютвиц освобождава от постове им генералите Овен и Олдерсхаузен. За новия министър на отбраната се обявяват комендантите на Източна Прусия, Бреслау, Щетин, Ваймар, Хамбург и др. Верни на кабинета Бауер остават началниците на Второ групово командване и на Пети и Шести военен окръг, чийто ареал обхваща Югозападна и Западна Германия. В тези части на страната контролът на проправителствените командири не е пълен, тъй като редица местни доброволчески и опълченски формирования (*Фрайкорпс* и *Айнвоервер*) се присъединяват към пучистите¹⁰⁴.

Настроенията в армията отговарят частично на настроенията на населението. Извършителите на преврата намират надеждна опора в изолирана провинция като Източна Прусия, където недоволството срещу властта на Ваймарската коалиция се подхранва дълго време преди 13 март 1920 г. от чувството за изоставеност, заплахата от полския нацио-

нализъм и руския болшевизъм, проблемите с прехраната и бежанския поток от Прибалтика¹⁰⁵. На противоположния край са броженията в Рурския промишлен район, които избухват още с пристигането на новината за общата стачка от Берлин. Съпротивителното движение край бреговете на Рур се разраства бързо със създаването на местни работнически съвети и въоръжени отряди, придобивайки по такъв начин насоченост, която не отговаря на предпочитанията на „старото“ правителство и президента. Те могат да разчитат на декларациите на солидарност на правителствата на Хесен, Вюртемберг, Баден и Бавария¹⁰⁶. Много скоро положението в Мюнхен се променя драстично. Командващият баварската дивизия ген. Мьол декларира първоначално подкрепата си към райхспрезидента Еберт (13 март), но след това, под силния натиск на неконтролируемите доброволчески формирования, кара правителството на социалдемократата Хофман да подаде оставка. Коалиционните сили в Бавария се отказват сами от властта, отстъпвайки изпълнителната власт на военните в името на запазването на „реда и правото“. На 16 март в Мюнхен властва ново, консервативно правителство начело с Г. фон Кар, който си поставя за цел да превърне Бавария в място на стабилността в Райха¹⁰⁷. По този начин в дните на Кап политическият ландшафт на Германия придобива твърде контрастни краски.

„ПРАВИТЕЛСТВОТО НА РЕДА“ В ИЗОЛАЦИЯ. ДИПЛОМАЦИЯ ЗА ПРЕКРАТЯВАНЕ НА КРИЗАТА

Промените в Бавария вероятно представляват сценария, който Кап се стреми безуспешно да приложи в Германия като цяло. Баварският случай не се повтаря в другите свободни щати в Райха. Опитът те да бъдат привлечени с обещания за връщане на загубените суверенни права пропада заедно с поканата¹⁰⁸ от новия „канцлер“ за директни преговори за съгласуване на политиката. Минималният отклик на привържениците на федерализма към апелите на Кап е признак за слабостта в политическите му позиции. Изолацията на новото правителство е всестранна. Тя се отнася и за отношенията с Антантата, чиито представители отказват да приемат дори декларацията на новите власти, че ще спазват лоялно мирния договор¹⁰⁹. Невъзможността на Кап да направи поне частичен пробив в отношенията с политическите сили ограничава до крайност избора му на членове на правителството. ГННП, на която се възлагат надежди заради сравнителната близост във възгледите, уверява чрез свои представители „канцлера“, че предприятието му е безсмислено и че не може да разчита на подкрепата на партията (15 март). Следвайки мнението на индустриалците и bankerите, ГННП наред с ГНП се дистанцират категорично от своите членове, които биха предпочели да подкрепят преврата¹¹⁰. Военните сътрудници на Кап, които не споделят мнението му за социалдемократите, смятат, че видни личности от десницата на ГСДП могат да бъдат спечелени за каузата и да направят много за нейното осъществяване. Почти до последния момент предложения за влизане в правителството са отправяни към пруските министри Зюдекум и Озер, а така също и до Носке¹¹¹.

Разногласията по отношение на Носке се отразяват лошо на отношенията между ръководителите на преврата, тъй като Кап вижда в усилията на офицерите да привлекат военния министър търсене на невъзможна и нежелана форма на компромис. Някои офицери като полк. Макс Бауер влизат във връзка с независимите социалдемократи¹¹², като им предлагат министерски пост и адресират навярно до тях предложението за промяна в спорния закон за съветите в предприятията¹¹³.

Правителството на Кап не може да действа от позицията на силата, макар и да разполага със сериозни въоръжени сили в лицето на бригадата Ерхарт, гарнизона на Берлин и възстановената „Желязна дивизия“. Единствената възможност е безогледното използване на сила – метод, който би имал неблагоприятен ефект според пучистите. С бездействие по редица проблеми те се стремят да си оставят „отворени врати“, които могат да послужат както за споразумение с противниците, така и за отстъпление в случай на окончателен провал. От такива съображения Ваймарската конституция не е официално и изрично суспендирана (завръщането на президента Еберт в Берлин е позволено). Срещу останалите в столицата министри и служители не са упражнени репресивни мерки, като се изключи краткотрайният арест на пруските министри. Задържани на 13 март, те са освободени скоро след това с надеждата, че ще проявят „отзивчивост“ към предложенията на новите управници. В същата насока централата на Свободните профсъюзи продължава да функционира, направлявайки стачните действия в страната от Берлин в открито пренебрежение към разпореденото от „новото“ правителство извънредно положение. За ръководителя на Свободните профсъюзи Карл Легин преговорите с пучистите са изключени. Отговорът на Кап и Лютвиц е заплашителен. В деня на фактическото начало на общата стачка – 15 март – те издават няколко наредби срещу протестите. В наредбите са определени жизненоважните икономически отрасли, в които работниците са задължени да работят. Стачкуващите се заплашват с военен съд, затвор и загуба на граждански права, а „тарторите“ на протестите и онези, които спират със сила стачкоизменниците – със смъртно наказание¹¹⁴. До изпълнение на заплахите не се стига поради намесата на представители на индустрията (*Reichsverband der deutschen Industrie*), които убеждават правителството на пучистите да оттегли наредбите за разстрел¹¹⁵.

Упоритостта на профсъюзите убеждава Кап и Лютвиц, че противопоставянето с тях може да бъде спечелено само при твърдата подкрепа на армията. При положение че значителна част от войските продължава да признава за законно установилото се във Вюртемберг „старо“ правителство, пътят към спечелването им минава през преговори с кабинета Бауер. В началото пучистите опитват да прикрият слабостта си като поставят условия от позицията на силата. „Старият“ кабинет трябва да бъде разпуснат, като някои от членовете му ще могат да бъдат приети в новото „експертно“ правителство. Той ще трябва още да осъди общата стачка като престъпление срещу народа и да признае, че армията и цивилните участници в преврата са действали на 13 март за опазване на конституцията "

осигуряване на прехраната за населението. Останалите условия повтарят предишни искания или утвърждават мерки, обявени от кабинета Кап: нови парламентарни избори в Райха и Прусия в срок от два месеца, обединение на постове райхсканцлер и пруски министър-председател, създаване на втора, „професионално-съсловна“ камара на Райха чрез премахване на закона за съветите в предприятията¹¹⁶. Правят се опити да се внесе разединение в правителствения лагер чрез консултации с отделни негови представители. Същевременно се разгаря опасна пропагандна война, при която Кап се възползва от ресурсите на държавната агенция ВТБ („Волфс-Телеграф Бюро“), за да убеди обществеността, че „старото“ правителство води преговори с него. Вместо отговор посредникът в преговорите ген. Меркер получава от Носке ответни условия към Кап, равнозначни на капитулация: незабавна оставка на самозвания канцлер и на неговия военен министър и предаване на правомощията им в ръцете на вицеканцлера Шифер и ген. Зект, разпускане на „Желязната дивизия“ и офицерските роти, извеждане на бригадата Ерхарт от Берлин (16 март)¹¹⁷.

Безкомпромисната позиция, изразена от правителството на Бауер и от президента, кара пучистите да се обърнат към представителите на властта, останали в Берлин. С предимството или недостатъка да наблюдава събитията от столицата, вицеканцлерът и министър на правосъдието Ойген Шифер има по-различно мнение за ситуацията в страната от колегите си в Щутгарт. Докато от Бюртемберг министърът на вътрешните работи Ерих Кох може да твърди, че всяка договореност с пучистите би довела до сваляне на правителството и разбиването на конституционното устройство от радикализиращите се работници, за неговия съпартиец Шифер (ГДП) „лявата вълна“ (стачното движение) може да „залее“ всичко, ако се стигне до гражданска война на три фронта. Ускоряването на падането на Кап е нужно не само за да се спре радикализацията на пролетариата, но и за да се избягнат все по-тревожните призиви за политическо разпокъсване на страната, стопански срив вследствие от общата стачка и най-лошото – гражданска война. Без подкрепата на социалдемократите, които като представители на работническа партия отказват да имат нещо общо с преврата, за да не загубят привържениците си, Шифер и представителите на другите две сили от Ваймарската коалиция (Център и ГДП) провеждат поредица от срещи с представители на пучистите. По предложение на финансовия министър на Прусия Зюдекум преговорите се водят най-вече с военните представители на пучисткото правителство, като по този начин се изолира политическият водач на преврата, „канцлерът“ Кап¹¹⁸.

От преговорите с Лютвиц и заместниците му – Клеевиц и Хюлзен, става ясно, че исканията на военните не са напълно неизпълними за политиките. В светлината на последните събития новите парламентарни и президентски избори се възприемат като необходимост и от демократи, и от центристи. Преобразуването на правителството и бездруго е належащо поради овакантяването на министерствата на финансите и на държавното съкровище и евентуалните оставки на транспортния и на военния

министър¹¹⁹. По-сговорчиви са и военните. В резултат от преговорите в Берлин и Шутгарт позицията на Кап и Лютвиц се променя коренно за малко от ден и, вместо да изискват разпускане на старото правителство, сега те са готови да отстъпят от постове си, стига основните им искания да бъдат изпълнени¹²⁰. Последната спънка е амнистията за участниците в преврата. Въпросът е важен за избягване на кръвопролитията, тъй като крайността на командващия Втора военноморска бригада кап. Ерхарт е добре известна. В разговорите късно през нощта на 16 срещу 17 март министър Шифер изразява личното убеждение, че амнистията е приемливо решение, което следва да бъде взето от парламента. Изказването се възприема като обещание, което забързва процеса на разпадане на пучисткото правителство. Положението на Кап става напълно неудържимо, когато войската започва отново да се бунтува и този път против самия него. Отделни войскови части се разбунтуват и обявяват верността си към президента на Райха. Последният удар нанасят офицерите от *Зипо*. Началникът на щаба на полицията полк. Аренс уведомява лично „канцлера“, че силите му са готови за борба срещу „болшевиките“, но никой няма да се бие за неговото правителство. Това е достатъчно за Кап да се почувства окончателно предаден. Малко по-късно, на последното заседание на кабинета си на 17 март сутринта, той подава оставка. В прокламацията, с която е обявено решението му, пише, че то е наложено от „убеждението, че крайната нужда на Отечеството изисква всеобщото единение срещу унищожителната заплаха на болшевизма“¹²¹.

Комунистическата заплаха е последният коз, на който може да разчитат военните участници в преврата. Сведенията за непосредствена опасност от въоръжено въстание на комунистите и независимите социалисти, насрочено за вечерта на 16 март, достигат до министрите и държавните секретари в Шутгарт и в Берлин с източници м-р Пабст и министър Зюдекум, съпроводени с призива да се предостави пълното командване на войските на ген. Лютвиц¹²². Отхвърлени като блъф от Еберт и Бауер, те натежават до крайност върху нервите на правителствените представители в Берлин. След оттеглянето на Кап Лютвиц се опитва да се задържи начело на армията с призива за единство в борбата срещу реалната опасност за възраждане на съветското движение. Опасността е видима и за офицерството, и за партиите, и за правителството Бауер. Лютвиц обаче не е търсената обединителна фигура. Подложен на все по-силен натиск от офицерските среди в течение на деня, генералът разбира, че командирите на повечето отряди в столицата (с изключение на бригадата Ерхарт) отхвърлят властта му. След като получава уверения от представители на парламентарните партии (ГННП, ГНП, ГДП и Център) за постигнатите порано договорености, вкл. и за амнистията¹²³, той предава правомощията си на ген. Зект, който със съгласието на представителя на законната власт, вицеканцлерът Шифер, поема командването над войските в Берлин и областта на Първо групово командване¹²⁴. Превратът на Кап – Лютвиц остава в историята, но непосредствените и дългосрочните последици предстои да бъдат преодолені от възстановената Ваймарска коалиция.

III. ВЪЗПИРАНЕ НА ЛЯВАТА ВЪЛНА. ПРЕГОВОРИ ЗА ПРЕКРАТЯВАНЕ НА ОБЩАТА СТАЧКА И СЪСТАВЯНЕ НА НОВО ПРАВИТЕЛСТВО

ТАКТИКА НА ПРАВИТЕЛСТВОТО СПРЯМО СТАЧКАТА

Принуден да напусне Берлин и да търси убежище в провинцията рано на 13 март, в първите часове на пуча кабинетът Бауер е изправен пред несигурно бъдеще. Разположението на силите се проявява в полза на „старото“ правителство едва през следващите два дни, но междувременно се използват всички средства за борба срещу пучистите. С тази лопика може да бъде обяснено издаването на призив към обща стачка почти едновременно с надигането на профсъюзите още на първия ден от преврата. Лозунгът „Пролетарии, обединявайте се! Долу контрареволуцията!“¹²⁵ влиза в разрез с политиката, която правителството води до преди 13 март за заздравяване на реда и потискане на размириците¹²⁶. Издигането му може да бъде обяснено само с извънредните обстоятелства и с разчета за евентуалните последици от насилствената промяна на властта. Въсъщност призивът не е от името на правителството, макар и да се схваща като такъв от голяма част от населението. Под него стоят подписите на президента Еберт, на министрите Носке, Бауер, Шмит, Шлике, Мюлер и Давид, а така също и на Ото Велс като представител на ръководството на ГСДП. Следователно „източникът“ са социалдемократите, а техните коалиционни партньори (ГДП, Център) не са замесени. В този момент се открояват партийните различия между отделните министри¹²⁷, които са загладени сравнително леко с формулирането през следващите дни на обща позиция на правителството по отношение на стачката.

От самото начало тази позиция е двойствена, което се дължи на изключителната деликатност на положението, в което изпада кабинетът Бауер. Револуционният лозунг от 13 март е нож с две остриета поради простия факт, че понятията „контрареволуция“ и „революция“ получават твърде противоположни тълкувания в обществото след ноември 1918 г. Ако за една част от обществото революцията завършва с изборите за Национално събрание през януари 1919 г., то повече от година по-късно нейното довеждане до победен край все още остава задача за радикалната левица. В този контекст мълчанието на правителството в първите дни на Кап е многозначително. То показва, че, макар и неодобрявани открито, действията на профсъюзите и на НСДП са необходими на Еберт и Бауер в борбата срещу Лютвиц.

В търсене на по-широка и по-здрава опора непосредствено след загубата на Берлин и разбунтуването на части от армията, правителството се нуждае от действената и самостоятелна роля на свободните профсъюзи. Изправено пред неодобрението не само на привържениците, но и на противниците на Лютвиц в командването на армията и в очакване на аналогична реакция от страна на по-улегналите обществени слоеве, то е принудено да се откаже от еднозначна позиция по отношение на стачката. Още на 13 март в разговори с генералите Меркер и Шолер¹²⁸ канцлерът

Бауер и министър Носке заявяват, че не са подстрекавали работниците към стачка. Два дни по-късно канцлерът отрича публично твърденията, че правителството е приканвало работниците да спрат работа¹²⁹. Към тази дата (15 март) се създава напрегнато равновесие в борбата между властовите центрове в Берлин и Щутгарт. Позицията на кабинета Бауер не може да бъде друга освен безкомпромисна, тъй като „капистите“, както започват да наричат привържениците на Кап и Лютвиц, нарушават конституцията и дават заявка за действия в разрез с политиката на ваймарското мнозинство. Същевременно склонността към трайно разделение в администрацията и в армията заплашва страната с разцепление. Опасността налага ускоряване на развързката от конфликта и за тази цел легитимното правителство може да разчита по-малко на армията и повече на организираното работничество.

Правителството застъпва открито становище на 16 март, когато вече се усеща достатъчно силно, за да пристъпи към възстановяване на авторитета си. Усилията на профсъюзите са подкрепени в рамките на стратегията за сваляне на берлинското „правителство“ с мирни средства. Същевременно кабинетът се стреми да постави ограничения върху стачното движение с ясното съзнание, че то може да донесе повече беди, отколкото полза. От една страна, се отчита, че продължаването на стачката и съпровождащите я сблъсъци заплашват с ескалация, която би изключила възможността управляващите да поставят протестите под контрол. От друга страна, в не толкова далечна перспектива се очертава въпросът за последиците, които продължителното прекъсване на работата във важните отрасли би имало за националното стопанство. По тази причина установилото се в Щутгарт правителство настоява пред защитниците на републиката да продължат стачката само на местата, където незаконният режим се е наложил. Тя следва да бъде прекратена в районите, където лоялността на административните и военните институции към законното правителство се е запазила¹³⁰.

Декларацията от 16 март е опит да се внесе ред в съпротивителното движение срещу Кап и Лютвиц. От столицата на Вюртемберг нито президентът и канцлерът, нито събралите се около тях членове на правителството и парламента разполагат с възможността да направляват събитията според желанията си. Макар и да ускоряват края на Кап, стачките и съпровождащите ги масови демонстрации като активна форма на протест водят неминуемо до насилие и изстъпления в създадалата се напрегната обстановка. До въоръжени стълкновения се стига в различни части на страната, като особено опасни измерения те придобиват в Рурския промишлен район, където колебаещият се в лоялността си местен командващ ген. Ватер допуска подчинените му доброволчески формации да провокират въоръжени сблъсъци с протестиращите работници. Последователното оттегляне на Кап и Лютвиц на 17 март допринася много за намаляването на опасността от гражданска война, но не я отстранява напълно. В този момент общата стачка излъква като основен генератор на напрежение в страната и става нежелана за правителството.

Издаването на нови призови¹³¹ към населението се оказва безрезултатно. Става ясно, че опасността от разрастване на кризата може да бъде отстранена само след като, първо, бъдат отстранени разногласията в самата управляваща коалиция и, второ – след като правителството се обърне към свободните профсъюзи за прекратяване на стачните действия.

Проблемите на управляващите се изразяват в опасно пропукване във връзките между правителството и издигналите го политически сили. Обстоятелството, че представителите на коалиционните партии преговарят с пучистите в същото време, когато правителството от Шутгарт приема само безусловна капитулация, е само разминаване в тактическия подход към една и съща цел. Потенциалният конфликт е потушен бързо, след като става ясно, че с настояването си в последния момент (на 17 март, непосредствено след оттеглянето на Кап) да се задържи начело на армията „още няколко дни“ ген. Лютвиц е обезсилил половинчатите договорености от предната нощ с представителите на партийните фракции. Президентът и министрите в Шутгарт приемат обещанието за амнистия, дадено на Лютвиц от вицеканцлера Шифер, като необходимо условие да се избягнат изстъпления от страна на бригадата Ерхарт¹³². По настояване на ръководителя на фракцията на партията Център в Националното събрание Карл Тримборн коалиционните партньори се съгласяват с необходимостта от нови парламентарни избори, както и от преобразуване на правителството¹³³.

Истинската опасност за стабилността на правителството изпъква в разнобоя между министрите и фракционните лидери, от една страна, и техните партийни организации, от друга. Такъв разнобой проличава сред демократите¹³⁴, но е най-явен в ГСДП. Непосредствено след оставката на Лютвиц парламентарната фракция бърза да обяви победния за нея край на работническите протести. По същото време столичната организация на партията зове към продължаване на общата стачка до премахване на предпоставките за повторение на пуча¹³⁵. Потвърждават се различните направления, следвани от двете вътрешнопартийни групировки в хода на борбата против Кап. Както би следвало да се очаква, на 13 март фракцията се обръща за солидарност към партиите, споделящи управлението, Център и ГДП. Същевременно страхът от обединение на „реакционните“ сили зад пучистите подтиква функционерите на берлинската и на ред други местни организации на ГСДП да потърсят единодействие („Aktionseinheit“) с независимите и с комунистите. Възраждането на идеята за повторно коалиционно управление с НСДП¹³⁶ е достатъчно доказателство за посоката, по която поема най-голямата германска партия под натиска на събитията.

Падането на Кап и Лютвиц няколко дни по-късно променя и позицията на ГСДП спрямо стачката. Като при всяка друга партия, поведението на мнозинствените социалдемократи е продиктувано в немалка степен от желанието да се задържи масата от привърженици. Израстването на НСДП в съпротивата срещу режима на Кап създава предпоставки за изостряне на кризисните тенденции в ГСДП, чиито зачатъци се забеляз-

ват още в края на 1919 г. с отлива на работническата подкрепа от управляващата към опозиционната социалдемократическа партия и карат мнозинствените социалдемократи да нападнат остро правителствената политика в лицето на Носке¹³⁷. Провалът на десния преврат поставя ГСДП пред дилемата дали да продължи с инерцията от предходните дни в посока, зададена от по-радикалните леви сили, или да предпочете пътя към успокояване на обстановката и възстановяване на предишния ред. Втората от посочените възможности означава отстъпване на първенството в стачното ръководство на НСДП и ГКП и вещае фактическо превръщане на „мнозинствените“ в малцинство. Поради тази причина изборът на ГСДП опира до становището на другата основна сила в стачното движение – свободните профсъюзи.

ПРОФСЪЮЗИТЕ

На 17 март 1920 г. Общата германска федерация на профсъюзите (ADGB) е повече от всякога фактор, от който зависи функционирането на икономиката и на политическата система в Германия. В часовете на *interregnum* между окончателното изтегляне на пучистите и възстановяването на „старото“ правителство стълбовете, на които се крепи държавността – армията и администрацията, се консолидират отново зад кабинета Бауер, но това не гарантира неговото просъществуване. Превратът на Кап и Лютвиц е пробудил крайните течения в движението за засилване на социалните, икономическите и политическите права на работниците. Неспособността на правителството на Ваймарската коалиция да предотврати посегателството на военните контрареволуционери срещу наложената след Ноемврийската революция система предизвиква силно брожение не само срещу отделни министри (в частност Носке), но и срещу кабинета като цяло и дори срещу самата система, тъй като фактът, че тя оставя възможност на една сравнително неголяма обществена група да наложи със сила желанията си на мнозинството, говори достатъчно за нейната неефективност. Управлението на ГСДП в съюз с част от буржоазните партии не успява да изгради здрава основа за икономически и социален просперитет. То е твърде мудно в изпълнението на собствените си обещания като например социализацията на част от промишлеността. Нещо повече – правителството на Бауер е принудено да използва недемократични мерки (режим на извънредно положение), за да се задържи на власт при все по-намаляващата подкрепа на някогашните си привърженици. След „пробива“ от ноември 1918 г., когато професионалните организации печелят силни позиции в отношенията с държавата и работодателите, правителствата на републиката водят политика по-скоро на отстъпление, отколкото на засилване на социалните придобивки на работниците. Това че управляващите социалдемократи дори не могат да дадат гаранции срещу рязък поврат в обществено-политическото развитие, се отдава както на използване на предимствата на Ваймарската конституция, така и на недостатъците в конституционното устройство.

В деня, когато пада Кап, а след него и Лютвиц, инициативата за реорганизиране на политическите отношения принадлежи на председателя на свободните профсъюзи Карл Легин. Опирайки се на милионната членска маса на своята организация, както и на споразумението си с големите съюзи на служители и чиновници, той с право може да твърди, че представлява силите, които са свалили краткотрайния военен режим. В този момент остава задачата да се премахнат остатъците от този режим (поддръжниците на преврата, които са останали на постове си в администрацията и армията, както и бунтовническите войски, все още намиращи се в Берлин) и, което е по-трудното, да се отстранят слабостите, позволили свалянето на конституционното правителство няколко дни преди това. Изпълнението на тази задача очевидно налага промяна в отношенията между политическите и между професионалните организации, съществували до 13 март. Сдружението на германските индустриалци (*Reichsverband der deutschen Industriellen, Rdi*) първо усеща новия курс на профсъюзите. Продължителните опити на *Rdi* да изтръгне потвърждение от работническите организации за продължаване на политиката на сътрудничество (*Arbeitsgemeinschaft*), следвана допреди преврата, се провалят на 17 март, когато председателят на свободните профсъюзи отхвърля решително предложението за излизане със съвместна декларация на работодатели и работници с общ призив за нормализиране на ситуацията в страната. За такава декларация е твърде късно, заявява Легин и допълва, че на работодателите не може да се има доверие, защото не са излезли открито и навреме срещу Кап¹³⁸.

Поведението на Легин към представителите на предприемачеството загатва за амбицията му да наложи надмощието на профсъюзите с политически средства. Още същия ден (17 март) той влиза в преговори с ръководството на Независимата социалдемократическа партия за съставяне на „работническо правителство“. Идеята за правителство на работниците е издигната за пръв път от самата НСДП още непосредствено след завземането на Берлин от бригадата Ерхарт¹³⁹. При възникналите вследствие от действията на Ерхарт силни обществени вълнения в цялата страна тази идея отговаря на нуждата от успокоение на обстановката и преодоляване поне на непосредствените пречки за излизане от кризата. С оглед на съотношението на силите в Националното събрание (независимите разполагат само с 22 депутати, а мнозинствените социалдемократи – със 163, или общо двете фракции разполагат само с около 44 на сто от местата в парламента) обаче тя не може да се осъществи в зададените от конституцията рамки без съгласието на някоя от останалите парламентарно представени партии. Присвоявайки си ролята, отредена на парламентарните фракции и на президента в процеса на излъчване на представително управление, Легин се обръща пряко към независимите, за да проучи възможностите за коалиция между двете социалдемократически партии. Първоначалният му опит за посредничество се проваля: въпреки готовността, изразена от председателя на „Централата на производствените съвети“ Вилхелм Кьонен, съпредседателят на НСДП Артур Крис-

пин е принуден да отхвърли възможността за съюзяване с управляващите социалдемократи, след като колегата му Ернст Доймиг заплашва открито с разцепление на партията, ако такъв съюз бъде осъществен¹⁴⁰. В позицията на независимите се отразява натрупалата се с времето омраза към ГСДП, която като най-голяма правителствена партия съдейства за репресиите срещу тях след възстановяването на извънредното положение през януари и февруари, а в малко по-далечното минало е отговорна и за поражението на движението за власт на съветите.

Становището на независимите улеснява и едновременно с това усложнява задачата на Легин. Вечерта на 17 март берлинското стачно ръководство, съставено от Общата германска федерация на профсъюзите, Свободната обща федерация на служителите (AfA) и Германския съюз на чиновниците (DBB), взима решение за продължаване на общата стачка¹⁴¹. Към същия призив се присъединява столичната организация на ГСДП. Свободните профсъюзи печелят и поддръжката на независимите социалдемократи в извънпарламентарния натиск върху правителството на Бауер. Исканията са формулирани вероятно съвместно или поне отчасти под влиянието на НСДП и са изложени в девет точки в хода на преговорите, които започват на следващия ден (18 март) между ръководителите на профсъюзите, от една страна, и представителите на управляващите партии от Националното събрание¹⁴². Деветте точки, зад които се обединява стачното ръководство, съдържат минимални (поне според авторите им) изисквания, но независимо от това предполагат радикални мерки за отстраняване на структурните слабости на републиката. В тази насока са предложенията за демократизация на обществената администрация и прочистването ѝ от враждебни на републиката елементи, издаване на нови социални закони, осигуряващи пълното социално и икономическо равнопоставяне на работниците и служителите, незабавна социализация на минното дело и енергетиката, отчуждаване на собствеността на онези земевладелци, които възпрепятстват умишлено изхранването на населението. От непосредствено политическо значение е изискването на оставката на райхсминистъра на отбраната Густав Носке и на пруския министър на вътрешните работи Волфганг Хайне (двамата са пряко отговорни за измяната на част от силите за сигурност по време на преврата), както и на пруския министър на труда Рудолф Озер (компрометирал се с поведението си по време на преврата и с политиката си спрямо работническото движение преди това). Гаранция за стабилизирането на страната и отстраняването на опасността от въоръжени сблъсъци, според профсъюзите, трябва да бъде разпускането на участвалите в пуча войски, както и на всички „контрареволуционни“ военни формации (т. е. разформироване на полувоенните отряди, настроени враждебно към републиката) и поемането на опазването на сигурността от организирани работници¹⁴³.

На първо място в списъка на условията за прекратяване на общата стачка е поставено искането за „решително влияние“ на ръководещите организации в преобразуването на правителствата на Райха и на свободните щати, а така също и в новото уреждане на икономическото и социално-

политическото законодателство. Именно това условие поражда основния спор в консултациите с управляващите партии. Председателят на АФА – Зигфрид Ауфхойзер, настоява упорито, че претенциите на профсъюзите не само не противоречат на конституцията, но и са в унисон с нея. Той подчертава, че работниците и служителите са водили борбата срещу Кап и Лютвиц за възстановяване на конституционния ред, а не на настоящото правителство. Конкретните претенции на работническите организации са за правото на вето в процеса на взимане на решения от правителството¹⁴⁴.

Далеч по-крайни са съюзниците на Ауфхойзер и Легин от лагера на независимите социалдемократи. От тяхно име председателят на Берлинската профсъюзна комисия Руш се обявява за промяна в конституцията, ако това е необходимо за съставянето на ново правителство само от социалдемократите. Легин не поддържа гласно изказването на Руш, но не го и отхвърля. Той държи на условията на профсъюзите дотам, че отправя заплаха към колебаещите се представители на властта: ако деветте точки не бъдат приети, то ние няма да допуснем правителството и Националното събрание да се завърнат в Берлин, а ще съставим собствено работническо правителство; ако това означава гражданска война, то отговорността за нея ще падне върху кабинета и върху партиите от мнозинството¹⁴⁵.

Присъстващите на срещата представители на трите управляващи партии приемат сериозно заплахите на профсъюзните ръководители. В най-деликатно положение е социалдемократът Велс. Той заявява, че изложението на профсъюзите заслужава внимателно проучване, но по състава на правителството следва да се произнесат ръководствата на ГСДП и коалиционните партии. От своя страна представители на Демократическата партия и Център отхвърлят исканията на Легин като несъвместими с конституцията на страната¹⁴⁶. Лидерът на свободните профсъюзи не е впечатлен от това становище. Той изисква в срок от едно денонощие да получи гаранции за изпълнение на деветте точки от управляващите.

Бързата промяна на обстановката в Берлин и в страната показва, че двадесет и четирите часа, с които управляващите разполагат, за да дадат отговора си, не са никак малко. През това време сблъсъците в Рур и в Централна Германия стават все по-интензивни. Ситуацията в столицата не е много по-добра, след като на 18 март бригадата Ерхарт открива огън и оставя няколко десетки убити и ранени берлинчани¹⁴⁷. Комунисти и независими социалдемократи отправят нови призови за продължаване на протестите и самите профсъюзи се виждат принудени да сторят същото, но все повече, за да се противопоставят на засилената агитация за избори на революционни работнически съвети и въоръжаване на демонстрантите, отколкото за да отстояват исканията си¹⁴⁸. Командирите на военните гарнизони в градовете получават заповед от новия временен началник на Първо групово командване ген. Зект да се подготвят за отраждане на организирано въоръжено въстание¹⁴⁹. С всеки изминал час необходимостта да сложи край на ескалиращото стачно движение натежава повече над желанието на Легин да прокара исканите промени в управлението на страната. Позициите на свободните профсъюзи отслабват

непрекъснато, след като с падането на Кап и Лютвиц изчезва спояващият елемент, който държи заедно протестиращите работници. Още на 17 март стачкуващите служители на железниците започват да се връщат на работа¹⁵⁰. Част от работниците отговарят на призивите на управляващите от Шутгарт и Берлин да направят същото, след като липсата на електричество, вода, недостигът на храни и нерешеният въпрос за заплащането на стачните дни надделяват като доводи сред по-прагматичните от тях. Под ръководството на Зект армията застава твърдо зад правителството на Бауер и демонстрира решителност да се справи с радикализацията на стачното движение, като въведе отново извънредно положение¹⁵¹.

Поради тези обстоятелства профсъюзните ръководители са принудени да склонят на взаимни отстъпки с управляващите. Последните на свой ред са принудени на компромис също от съображения за запазване на сигурността и стабилността в страната. Особено точни са съображенията на водещите социалдемократи. В дискусиите по програмата на профсъюзите те отчитат, че споразумение е необходимо, за да се нанесе удар върху силите, стремящи се да превърнат стачката в борба за революционна власт. Прекратяване на стачката в Берлин чрез едно такова споразумение ще даде пример, който ще може да бъде последван и в останалите части на страната. То ще съдейства и за отделяне на НСДП от опасния съюз с комунистите¹⁵². Със силата на тези аргументи социалдемократите се налагат поне за момента над коалиционните си партньори от управлението. След продължителни среднощни преговори, рано сутринта на 20 март представители на правителствата на Райха (министрите на икономиката Шмит и на труда Шлике) и на Прусия, на ГСДП, Център и ГДП, от една страна, и на профсъюзите (в т.ч. и на Берлинската профсъюзна комисия, където преобладаващи са независимите социалдемократи), от друга, сключват споразумение за бъдещите стъпки на управляващите¹⁵³. Деветте условия на профсъюзите са сведени до осем договорености с управляващите. Разликата между исканото и договореното е не само количествена, но и качествена. Много от обещанията са изпълними в по-дългосрочна перспектива, което съдейства обективно за по-късното им отпадане (например административна реформа и демократизация, социализиране на промишлените отрасли, издаване на ново социално законодателство и пр.), други са само частично изпълнени (като наказанието на участници в преврата и чистка в армията и сред чиновничеството), трети променят съществено изискванията на профсъюзите. Така например се постановява разпускането само на онези полувоенни формирания, изразили открито нелоялността си към конституционното управление, предвижданияте мерки спрямо земевладелците, които не изпълняват задълженията си по прехраната на населението, са смекчени и, най-важното, на профсъюзите се отделя роля при съставянето на новото социално и икономическо законодателство, но политическото им влияние се ограничава само в персоналните въпроси при подмяната на правителствата на Райха и свободните щати¹⁵⁴.

Обещаните оставки на министрите Хайне и Носке, както и другите декларативни отстъпки на управляващите са малък повод за удовлетворение на стачкуващите профсъюзи. Въпреки това, веднага след сключването на споразумението, те излизат със съвместен призив за прекратяване на общата стачка¹⁵⁵. Призивът не е последван от редица работнически организации, което нанася сериозен удар върху авторитета на свободните профсъюзи и отслабва позициите им в преговорите със завърналото се в Берлин правителство.

ПРЕГОВОРИ ЗА СЪСТАВЯНЕ НА НОВО ПРАВИТЕЛСТВО

Еберт и министрите, които са прекарвали дните на военния преврат в Щутгарт, се завръщат в столицата на Райха на 19 и 20 март¹⁵⁶. Това става възможно въпреки заплашителните прояви на профсъюзите, след като ген. Зект е упълномощен в рамките на извънредното положение да назначи и извънредни съдилища в Берлин и в целия район на Първо групово командване (Източна, Северна и Средна Германия). Зект се налага бързо като признат командир на всички войскове части, вкл. и на тези, които са подкрепяли Лютвиц¹⁵⁷. За това спомага дейността на неговия близък помощник полк. Хайе, който обединява опозицията сред военните, довела до оставката на Лютвиц (по време на самозваното правителство на Кап ген. Зект си взима „отпуск“ и напуска Министерството на отбраната, за да се завърне само четири дни по-късно).

Правителството на Бауер идва отново на „Вилхелмштрасе“ точно седмица след принудителното си бягство. По това време, независимо от обявления от профсъюзите край на протестите, стачните действия все още продължават в отделни сектори на транспорта и в металургичните предприятия¹⁵⁸. Умиротворяването на столицата зависи от изпълнението на договореностите с профсъюзите, постигнати от отделни представители на правителството и на коалиционните партии. Правителството обаче не желае да приеме всички договорености като свършен факт. Задържането на част от бунтовническите войски в Берлин, което Зект смята за необходимо, за да се запази сигурността в столицата, предизвиква гнева на профсъюзите. Конфликтът се задълбочава вследствие на упоритите усилия на райхспрезидента да задържи на поста му министъра на отбраната Носке и от нажежаването на обстановката в Рур. Всичко това кара профсъюзите да продължат стачните действия.

С правомощията си на президент и с позицията си в ГСДП и коалицията Еберт се налага като балансатор между привържениците и противниците на споразумението с профсъюзите, възприема тактика на бавене и отлагане, като различа на отслабващото желание на работниците да продължат активно протестите след падането на Кап от власт. Този подход се оказва успешен, защото наистина води до стихване на броженията, но и райхспрезидентът е принуден да понесе загуби. Най-тежката от тях е оттеглянето на Носке от Министерството на отбраната, защото то означава край на съюза на социалдемократите с Райхсвера. Министърът подава заявление за оставката си още на 18 март под въздействието на

Шайдеман, който в реч пред Националното събрание в Щутгарт подлага на критики политиката му. Ден по-късно фракцията на ГСДП решава да разубеди Носке, като го увери, че позицията на Шайдеман не отговаря на становището на мнозинството от депутатите социалдемократи. Съпротивата вътре в самата партия срещу оставането на Носке на поста му обаче се разраства. На заседание на кабинета на 20 март Велс поставя ребром въпроса от името на партийното ръководство. Държавните секретари на всичките министерства подкрепят Велс в становището, че министърът вече не може да задържи поста си заради допуснатия военен преврат и поради необходимостта от подкрепата на профсъюзите срещу комунистическата агитация в страната. Реакцията на Еберт граничи с отчаяние. В опит да промени тенденциите сред своите съпартийци, той намеква пред представители на ГСДП, че ще си подаде оставката. С оповестяването на следващия ден (21 март) на намерението си да преобразува правителството президентът разчита на успокоителния ефект от тази декларация за протестиращите профсъюзи. Всъщност истинските намерения на Еберт са да остави кабинета Бауер да функционира поне още две седмици, докато безредиците бъдат преодоляни и стане възможно Носке да поеме повторно задълженията си на военен министър. Всички тези маневри се оказват несполучливи заради твърдото противопоставяне на профсъюзите и на действащата под тяхно влияние ГСДП и Носке се оттегля окончателно от правителството¹⁵⁹.

Заедно с всичките си дълготрайни последици, в непосредствената ситуация, която се създава към 22 март, падането на Носке се отразява благоприятно на възможностите за постигането на компромис между правителството и профсъюзите. На този етап преговорите за окончателното прекратяване на общата стачка се съчетават с консултациите за съставяне на ново правителство. Въпросът за преобразуване на кабинета назрява с промяната на политическите отношения в страната вследствие на военния преврат. Инициативата е подета от представителите на управляващите в Берлин, които преговарят с пучистите за оттеглянето им от властта. Непосредствено преди оставката на Лютвиц представителите на ГДП и Център постигат споразумение с парламентарната десница в лицето на ГНП и ГННП за необходимостта от нови парламентарни избори в срок от два месеца. Парадоксално, но благодарение на Кап, чиито действия не одобрява открито, десницата налага на управляващите исканията, които са отхвърлени от Националното събрание дни преди пуча¹⁶⁰. Поражението на пучистите не спасява репутацията на правителството на Бауер. Откритата пропаганда на независимите социалдемократи и комунистите срещу него и негативното отношение на свободните профсъюзи се отразяват върху обществените настроения и налагат промяна. Това се осъзнава и от партийните функционери при министрите в Щутгарт. На 21 март парламентаристите от Демократическата партия решават и предлагат на президента оставката на целия кабинет и неговото преобразуване¹⁶¹.

В консултациите за преразпределяне на министерските кресла се намесват активно профсъюзите заедно с независимите социалдемократи. В

качеството си на една от основните движещи сили в стачното движение, НСДП е фактор, с който управляващата коалиция е длъжна да се съобразява. Определяща характеристика за партията на независимите социалдемократи е нейната двойственост – част от нея действа в парламента и в профсъюзното движение, като разчита да промени системата отвътре, докато друга излиза вън от легалните рамки, като изгражда работнически съвети и пропагандира революционна борба. В тази двойственост се крият голямата сила и голямата слабост на партията. Тя респектира преди всичко с членската си маса, която нараства паралелно с управленските неуспехи на мнозинствените социалдемократи и достига приблизително 750 000 души по време на партийния конгрес в Лайпциг през есента на 1919 г.¹⁶² Значителният брой на привържениците не компенсира вътрешната разединеност на НСДП. След период на принудително бездействие в резултат на твърдата правителствена политика на стабилизация на страната превратът на Кап съживява отново НСДП и идеята на лявото ѝ крило за революционна борба и промяна. Партията възглавява протестите срещу пучистите, като още от самото начало се обявява против възстановяването на управлението на Бауер и Еберт. Призивите за борба обаче не са съпроводени с конкретизиране на целите. Разликата с комунистическата партия е голяма, тъй като по същото време (на 14 март) спартакистите призовават без задръжки към създаване на производствени и работнически съвети и възстановяване на своеобразните парламент и правителство на мечтаната съветска република – Конгресът на съветите и Съветът на народните комисари¹⁶³. Новият обрат в събитията, който настъпва на 17 март, води НСДП почти до разцепление. Решителната позиция на левията в партията в лицето на нейния съпредседател Ернст Доймиг елиминира варианта независимите да влязат в управлението чрез съюз с мнозинствените социалдемократи в момент, в който този вариант изглежда с най-много шансове да се осъществи. Създава се положение, при което дясното крило на партията се мъчи да постигне приемлив компромис със свободните профсъюзи и ГСДП, докато в същото време лявото крило се поддава на влиянието на активната ГКП. Резултатът е половинчатост и отстъпчивост в повечето начинания, които ръководителите на независимите предприемат след оттеглянето на пучистите.

Под натиска на централата на ГКП на 17 март те свикват избори за революционни работнически съвети в Берлин¹⁶⁴. По този начин НСДП се отказва от амбицията да възглави сама като партия революционното движение, като предпочита да търси в новосъздаваните съвети средство за натиск върху правителството¹⁶⁵. Комунистите, по-малобройни и по-слаби в организационно отношение от независимите, получават предимството да работят в бъдещите работнически съвети за изграждането на собствени властови структури. Призивът за избори на съвети има обаче доста по-слаб от желания отклик сред работниците в предприятията. Може би откликът би бил много по-силен няколко дни по-рано, когато военната диктатура е все още непокътната и стачното движение е в разгара си. Затова по-радикално настроените независими и комунистите се

мъчат да „поддържат огъня“, като агитират връщащите се на работа железничари да не прекратяват стачката, разпространяват листовки сред войниците, подбуждайки ги към бунт срещу офицерите, призовават за създаването на организирани въоръжени отряди, подобни на Червената армия в Рур¹⁶⁶. Затова и реакцията срещу решението на свободните профсъюзи за прекратяване на общата стачка, взето след споразумението с управляващите от 20 март, е яростна. Профсъюзите са обвинени в предателство заради преговорите им с правителството „зад гърба“ на пролетариата. „Централното стачно ръководство“ – съставеният от комунисти и независими ръководен център на стачката в Берлин, гласува за нейното продължаване в разрез с решението от същия ден на възглавяваната също от независими социалдемократи Берлинска профсъюзна комисия¹⁶⁷. ГКП започва да се отклонява от пътя, начертан още при включването на комунистите в общата стачка, едва когато последиците от възникналото разцепление в стачното движение са осъзнати. Партийната централа декларира, че няма да следва сляпо осъществяването на идеологическата цел – „диктатура на пролетариата“, при условие че работниците (представени в новоизбраните съвети) не приемат тази форма на преход към „социалистическо общество“¹⁶⁸.

Промяната в позицията на ГКП е важна, защото съдейства за успокояване на напрежението сред независимите социалдемократи. Вътрешните противоречия, които възпрепятстват взимането на бързи и тактически правилни решения, водят дотам, че НСДП така и не успява да „догони“ събитията, а действията ѝ определени ситуации изглеждат хаотични и трудно обясними. Така например на 19 март Централният комитет на НСДП призовава привържениците на партията да се борят за утвърждаването на съветите и срещу правителството на Бауер. По същото време от независимите се свързват с ръководството на ГСДП, като навярно разчитат да предизвикат колебания в подкрепата на управляващата партия за правителството¹⁶⁹. Докато благоприятният момент за натиск за драстична промяна в управлението отминава, усилията на независимите са раздвоени, като част от тях са отдадени преди всичко на подготовката за общото събрание на работническите съвети в Берлин. Междувременно кабинетът Бауер укрепва позициите си с помощта на военното командване. Заздравява се и коалицията на социалдемократите с ГДП и Център, разколебана от събитията около преврата и работническата стачка. Независимите са принудени да се обърнат чрез свободните профсъюзи към канцлера Бауер.

Преговорите се провеждат на 22 март. В тях участват райхсканцлерът, ръководителят на *ADGB* Карл Легин и представители на парламентарните фракции на двете социалдемократически партии. Поставят се новите условия на профсъюзите за прекратяване на стачката, като заедно с това се обсъжда възможността за създаване на работническо правителство. В хода на разговорите представителите на НСДП – Криспин и Хилфердинг, искат от Бауер да даде правни гаранции за изпълнение на договореностите с профсъюзите, така че да утвърди, вместо да отнеме

спечелените от работниците силни позиции. Двата излагат конкретна програма на предлаганото правителство (социализация на отделни промишлени отрасли, но и гаранции за частната собственост като цяло, социални грижи за работниците, изпълнение на мирния договор с Антанта, но със стремеж за смекчаване на условията му и пр.). Подкрепени от Легин, те твърдят, че работническото правителство, в което ще бъдат допуснати и профсъюзни дейци от буржоазните партии, ще има конституционна основа в поддръжката както от страна на профсъюзите и работническите организации, така и от страна на парламентарните фракции. Създаването на такова правителство не е непосредствената задача за нас, подчертава Кристин, но бърза да добави: НСДП няма да влезе в коалиционно правителство, подобно на настоящото¹⁷⁰.

От изказванията на своите събеседници Бауер разбира, че съставянето на работническо правителство не е сред условията за прекратяване на стачката. Той поема ангажмента да се застъпи пред правителството и президента за изпълнение на другите искания: изтегляне на войските от Берлин, отмяна на извънредното положение и включване на работници (членове на профсъюзите) в силите за сигурност¹⁷¹. На последвалото заседание на кабинета е взето трудното решение да се отмени извънредното положение, но другите условия на профсъюзите не са приети изцяло. Надделява аргументът на ген. Зект, че с въоръжаването на работниците ще се проведе недопустимо политизиране на силите за сигурност. В отговор на опасенията на част от министрите е отложено решението за изтегляне на частите на Райхсвера от столицата. Въпреки това на профсъюзите са дадени половинчати обещания, за да бъде постигнато прекратяване на стачката. Без последствия за момента остава предложението за работническо правителство, но срещу него се изказват решително министърът на вътрешните работи Кох и президентът Еберт¹⁷².

В отговора на профсъюзите и НСДП проличава колко много се е променило съотношението на силите за броени дни. Ръководители и представители на *ADGB*, *AfA*, Берлинската профсъюзна комисия, ЦК на НСДП и ГСДП оповестяват решението си за окончателно прекратяване на общата стачка. В съвместната декларация се посочва, че правителството е дало обещания да изпълни договореностите от 20 март, да вдигне извънредното положение¹⁷³, да изтегли войските зад линията на река Шпрее, да не напада въоръжените работници в Рур и да поведе консултации за включването на работниците в силите за сигурност¹⁷⁴. Подписаните документи си запазват правото да обсъдят подновяването на стачката, в случай че правителството не изпълни обещанията си, но тази заплаха е твърде слаба. Предвид фактите – неспособността на профсъюзите да контролират стачните действия на комунистите и да разширят протестите извън Берлин и промишлените зони – позицията на Легин и съюзниците му не би могла да бъде по-силна. Незабавният ефект от декларацията на профсъюзите и НСДП е смекчаване на позициите на комунистическото „Централно стачно ръководство“, което отчита, че е невъзможно стачката да продължи още дълго и се заема да укрепи позициите, пос-

тигнати с изграждането на новите съвети. Следващата стъпка на ръководството на ГКП е да признае, че на този етап идеята за съветска република е неосъществима¹⁷⁵. Становището на партийната централа на комунистите е изразено от Вилхелм Пик по време на дебатите на Общото събрание на работническите съвети, което се провежда на 23 март. То съдържа констатацията, че повечето от работниците все още не са готови за въвеждане на диктатура на пролетариата. Комунистическата партия не може да се противопостави на настроенятия на мнозинството, тъй като това противоречи на нейната програма. Едно работническо правителство, съставено от представители на ГСДП и от десницата на НСДП, обаче отговаря на степента на зрялост, достигната от пролетариата. При условие че такова правителство, преходно по своя характер, позволи на работниците да се утвърдят политически и организационно и поведе борба срещу „контрареволуцията“ (т. е. срещу противниците на съветското движение), то то ще може да се радва на „лоялна опозиция“ от страна на ГКП. Под понятието „лоялна опозиция“ следва да се разбира, че комунистите няма да търсят насилствена смяна на властта, но ще запазят правото си да агитират работниците в полза на своята кауза¹⁷⁶.

Изправена пред перспективата от примирие и частично обединение с противниците си от социалистическия лагер, парламентарната фракция на ГСДП решава да подкрепи идеята за работническо правителство. Образуването на такова правителство обаче се поставя в зависимост от благословията на ГДП и Център. От името на фракцията заместник-председателят на Националното събрание Паул Льобе предлага по време на дискусиите за преобразуване на правителството на 23 март независимите социалдемократи да бъдат включени в него. Демократическата партия и Център се противопоставят решително на това предложение, както и на повторното предложение на Легин за съставяне на правителство от работнически представители, като основният мотив на двете партии е да не се поддават на извънпарламентарен натиск¹⁷⁷. Без основното си оръжие – стачката, Легин е безсилен да наложи своята воля.

От този момент словосъчетанието „работническо правителство“ се превръща в още един лозунг в агитационния арсенал на НСДП и ГКП, но нищо повече. В консултациите за състава на новото правителство, което да ръководи страната до изборите за Райхстаг, остава възможен само утвърдилният се вече вариант на коалиция на мнозинството. Участието на Народната и на Национално-народната партия в преходното правителство е изключено много отрано. Най-съществената пречка пред реформирането на кабинета Бауер се оказва настояването на социалдемократите в програмата на новото правителство да бъдат заложени условията на профсъюзите, поставени още при преговорите за прекратяване на общата стачка. С много резерви условията са приети от фракцията на Център. Още по-резервирана е Демократическата партия, която склонява на компромис с претенциите на профсъюзите за роля в съставянето на правителствата и в социалното законодателство, както и за включването на работници в силите за сигурност, едва след като социалдемократите удов-

летворяват исканията на демократите, а те са: „гаранции за равноправие на всички германци“, съобразяване на правителствените действия с „моментното икономическо състояние на страната“ и запазване на отговорността за управлението само и единствено за президента, канцлера и парламента¹⁷⁸. Друга спорна точка е позицията на Легин за имената на новите министри. Освен смяната на Носке, социалдемократите, под влиянието на ръководителя на свободните профсъюзи, изискват оттеглянето и на Шифер, който се е компрометирал с воденето на преговори с незаконното правителство на Кап. Ядосани от наместата на Легин, демократите застават зад министъра на правосъдието, когото доскоро са били готови да жертват. Накрая ГДП се съгласява да оттегли кандидатурата на Шифер. Министерството на отбраната е поверено на Ото Геслер (ГДП), след като последният опит на социалдемократите да задържат министерството пропада заедно с отказа на Ото Велс от предлагания му пост. Под натиска на профсъюзите и социалдемократите Център също е принуден да се откаже от привличането на директора на Акционерното параходно дружество Хамбург – Америка (*Harpag*) Вилхелм Куно начело на Министерството на финансите. Влиянието на профсъюзите се засилва дотам, че президентът Еберт предлага на Карл Легин да възглави правителството¹⁷⁹. Предпочитайки да запази ролята си на профсъюзен водач, Легин отхвърля предложението. Преобразуваният кабинет на Ваймарската коалиция открива първото си заседание на 28 март 1920 г. под председателството на новия канцлер, социалдемократът Херман Мюлер.

* * *

През март 1920 г. Германия преживява първата голяма криза на конституционния ред, установен след края на Първата световна война. Ваймарската обществено-политическа система е разтърсена силно от военния преврат и от последвалата го обща стачка в промишлеността. Все пак тя се оказва достатъчно жизнена, за да се наложи над своите противници, не на последно място улеснена от тяхната относителна слабост.

Събитията, които водят до преврата на Кап и Лютвиц, сочат ясно, че той е подкрепен от част от командването на армията, а основната движеща сила зад него са полувоенните формирования. Родени в размирното време след поражението във войната, *Фрайкорис* се доказват като един от дестабилизиращите фактори в следвоенното германско общество. Историята на Ваймарската република през следващите години показва, че този фактор не може да бъде отстранен „механично“ с разпускането на доброволческите отряди, защото проблемът със социалното адаптиране на техните членове остава неразрешен. Политиците, които се оказват начело на правителството, дошло на власт на 13 март, желаят да възстановят отношенията от периода на монархията, когато в държавата властва авторитарното начало, независимо от тенденциите към демократизация, заложили в действащия парламент. През пролетта на 1920 г. обаче отношенията от близкото минало са невъзвратими, тъй като силите, които водят до скъсването с това минало по време на Но-

емврийската революция, са променили решително настроението на обществото от традиционната склонност към подчинение на „върховната държава“ (*Obrigkeitsstaat*) в полза на едно демократично управление. Кап и неговите съмишленици се оказват аутсайдери. В маневрите си за привличане на обществена подкрепа те са принудени да се вместят поне частично в разпоредбите на Ваймарската конституция, като оправдават делото си пред обществеността с намерения да проведат неправомерно отлаганите от правителството на Бауер парламентарни и президентски избори. Начинът, по който се проваля Кап, е най-сигурното доказателство, че предлаганата от него алтернатива за държавното развитие е осъдена предварително. Военните извършители на преврата – тези, на които се крепи канцлерството на бившия генералландшафтсдиректор на Източна Прусия – съзнават сами безперспективността на начинанието и жертват Кап, пренебрегвайки напълно „канцлера“ в преговорите с представителите на легитимното правителство.

Мисълта, че превратът на Кап и Лютвиц е плод на вътрешните противоречия в армията, е много примамлива. Част от Райхсвера (в лицето на ген. Лютвиц и последвалите го командири) извършва насилствената смяна на властта, но отново армията, този път чрез действащия от името на ген. Зект полковник Хайе, е тази, която принуждава Лютвиц да се откаже окончателно от амбициите си да възглави борбата срещу „болшевизма“. Отговорността за временното рухване на държавността в дните между 13 и 17–20 март се пада на правителството на Бауер, което не успява да реформира решително и навреме Райхсвера, за да отстрани опасността той да бъде превърнат в оръдие на антирепубликански сили. Неспособността на коалиционното управление да разреши или поне да смекчи конфликтите на интереси между работници, работодатели и държава в индустрията, потискането на протестните движения сред работниците с недемократични средства (чрез режима на извънредно положение, налаган по силата на чл. 48. от конституцията и по старото пруско законодателство), острите сблъсъци в земеделския сектор и пр. водят до отслабване на обществената подкрепа за демократичните политически сили в навечерието на държавния преврат. В защита на правителството следва да се каже, че то действа в изключително тежки политически и икономически условия, завещани от войната между Антантата и Централните сили. С бягството си от Берлин президентът Еберт, канцлерът Бауер и министрите от неговия кабинет изпълняват едно от най-важните условия за краха на Лютвиц и Кап. Създаването на втори властови център в страната с преместването в Шуттарт дава възможност на голяма част от противниците на пучистите да се обединят зад легитимното правителство. Решителната позиция на министъра на отбраната Носке и на президента, които отхвърлят предложенията за сътрудничество с „новото“ правителство, изиграват не по-малка роля от усилията на посредниците и на правителствените представители в Берлин за бързото приключване на начинанието на Лютвиц.

От друга страна, правителството не е непосредственият фактор, който принуждава разбунтувалия се генерал да отстъпи. Поражението на Лют-

виц и на създаденото от Кап правителство е резултат от разнопосочните действия на различни сили. Въпросът кое довежда непосредствено до оттеглянето на пучистите – дали опозицията в Райхсвера, дали пасивната съпротива на администрацията или пък възглавената от профсъюзите и левите партии обща стачка – предизвиква разбираемо остри спорове в историческите изследвания, в които се анализират събитията от 13–17 март 1920 г.¹⁸⁰ Заслугата на министерската администрация е безспорна. Заявената от нея лоялност към конституцията и към законната власт лишава правителството на Кап от средства за управление на страната. Позицията на чиновниците не изглежда така еднозначна, като се погледне реакцията на представителите на местното управление в източната част на Райха, но дори и там позициите на „капистите“ са нестабилни. Положението в армията се оказва най-застрашително за бъдещето на страната. Изборът на една немалка част от офицерите да застанат зад Кап и Лютвиц ги противопоставя на останалите верни на конституционното правителство войски. Разцеплението в Райхсвера засилва предпоставките за въоръжен конфликт в страната. Неутралната позиция, която заема централното командване (Фон Зект), се обяснява с намеренията да се избегне задълбочаване на опасността. Тази позиция принуждава правителството на Бауер да бяга от Берлин рано сутринта на 13 март, но спасява Германия от гражданска война. Решението на ген. Шолер (началник на Второ групово командване) да подкрепи кабинета Бауер осигурява (наред с подкрепата от правителствата на Баден, Хесен и Вюртемберг) сигурно убежище и опора за правителството и парламента в Югозападна Германия.

Като най-последователни защитници на политическата система, наложена след ноември 1918 г., се изявяват профсъюзите, които възглавяват общата стачка. Те успяват да създадат баланс на силите в стачното движение, като по този начин неутрализират усилията на радикалите в него. Едновременно с това протестите на работниците обръщат срещу кабинета Кап представителите на предприемачеството, които виждат в преврата нарушение на курса към икономическа стабилизация и унищожаване с един замах на всички усилия за изграждане на доверие между работници и работодатели. Стачката също така съдържа опасности за възстановяването на легитимното управление. Тя създава своеобразна „трета колона“ – източник на трудно контролируема енергия, която не признава нито „старото“, нито „новото“ правителство. Все пак, докато Кап и Лютвиц остават формално на власт, носителите на тази енергия – ляворадикалните организации начело с партиите на независими социал-демократи и комунисти, действат срещу тях и така всъщност подкрепят индиректно каузата на правителството в Шутгарт.

За разлика от мнозинството от работниците, голяма част от обществото в Германия остава пасивна към борбите между противниковите лагери по време на преврата или пък подкрепя действията на по-крайната десница. Този факт, намиращ най-силно потвърждение в събитията в Бавария, следва да покаже, че победата над Кап не е триумф на демокрацията в Германия.

Разединението в обществото, противоречивото отношение към насилственото завземане на властта и към последвалите протести, се отразява в нееднозначното поведение на политическите сили по време на преврата. В т. нар. работнически партии (ГСДП, НСДП, ГКП) се забелязва разнобой между централите и местните партийни организации, които преценяват по различен начин обстановката в различните райони на страната. Най-напрегнато е положението на мнозинствената социалдемократическа партия, която по своя характер е едновременно в „социалистическия“ и в правителствения лагер. Коалицията ѝ с ГДП и Център демонстрира същото неустойчиво единство, на което се е крепяло в предишните месеци управлението на кабинета Бауер. Въпреки това недоразуменията сред партиите от Ваймарската коалиция са преди всичко от тактическо естество (спори се дали да се преговаря или не с пучистите и дали е допустим призивът към обща стачка) и само някои отделни прояви на конформизъм спрямо пучистите са в състояние да разклатят съюза помежду им. От споровете между управляващите партии печеливш излиза десницата. Независимо от някои колебания, ГНП и ГННП избират правилния подход да се дистанцират от извършителите на преврата и от призивите за стачки и по този начин да се предпазят от негативите, от които страдат еднакво поддръжниците на пучистите и техните противници.

Вторият етап от мартенските събития от 1920 г. се развива изцяло под знака на общата стачка. Замислена и възникнала като единствено и възможно най-ефикасно оръжие срещу военния преврат, в определен момент стачката поставя реално въпроса дали е възможно страната да се върне на положението от ноември 1918 г.; осъществимо ли е управлението, съставено само от социалдемократически партии, и ако е така – може ли този път сценарият да бъде по-различен, т. е. да се постигне една по-съвършена форма на демократично устройство? Развитието на събитията обаче показва, че комунистите и голяма част от независимите социалдемократи, които смятат за такава форма републиката на съветите, се оказват безсилни да я наложат. Решителен отново се оказва изборът на ГСДП, която предпочита да запази управляващата коалиция с ГДП и партията Център и дава опора на правителството в напрегнатите преговори с профсъюзите.

Стабилизирането на страната се дължи както на свободните профсъюзи, които прекъсват „навреме“ общата стачка, преди тя да се радикализира допълнително, така и на новото армейско ръководство (ген. Зект), което обединява Райхсвера и застава твърдо зад правителството и президента. Във взаимодействие помежду си тези фактори спомагат за избягването на широкомащабна гражданска война. За това какъв би бил ефектът от едно по-продължително (дори и само с няколко дни) оставане на Кап и Лютвиц на власт говори достатъчно въстанието на „Червената армия“ в Рурския промишлен район. Тази непосредствена последица от неуспелия преврат води до задълбочаване на икономическите проблеми на Германия и подхранва омразата между отделните социални групи. Потушаването на въстанието (през първата половина на април) и съпровождащите го

кръвопролития променят съществено настроенията на избирателите и се прибавят към негативите на правителствената коалиция, които водят до поражението ѝ в парламентарните избори на 6 юни 1920 г. Победители в изборите са Народната и Национално-народната партия отлясно и независимите социалдемократи отляво. Всяка от тези партии печели допълнителен брой депутатски места в сравнение с числеността на фракциите им в Националното събрание. Победата над Кап и Лютвиц не води до очаквания „скок“ в подкрепата за Ваймарската коалиция, макар и да проваля идеята на ръководителите на преврата за „надпартийно“ управление. Заставени от обстоятелствата да приемат провеждането на избори по-рано от желаното, партиите, съставляващи коалицията, заплащат цената на неуспехите на управлението на кабинета Бауер. Съюзът ГСДП – ГДП–Център губи парламентарното си мнозинство, а партийнокоалиционното управление продължава в нова конфигурация, при която ГНП влиза в правителството на мястото на социалдемократите.

Партията, която е най-силна в Германия до юли 1932 г., когато отстъпва първенството си на издигналото се националсоциалистическо движение, губи водещата си позиция в управлението на страната (ако не на ниво отделни щати като Прусия, то поне на ниво Райх) за дълго време (до периода на управление на втория кабинет Мюлер, 1928–1930 г.). Това е едно от дълготрайните последствия от мартенските събития на 1920 г. Стремещът към стабилност, така силно необходима в период на тежка икономическа и финансова криза и на непоносим външнополитически натиск, подсказва на социалдемократите да се откажат доброволно от полагащия им се дял от властта. В едно общество, в което разделението е твърде силно, ГСДП е принудена да избере страната на работниците, на чийто глас се крепи силата на партията. „Разкъсването“ между по-радикалните тенденции в работническото движение и коалицията с центристските политически сили (Център и ГДП), което се наблюдава кристално ясно в дните непосредствено след свалянето на Кап, може да се пренесе в по-широк хронологичен план и да се отбележи като характеристика на поведението на социалдемократите в годините, оставащи до края на Ваймарската република.

Коалицията, която създава републиката, става все по-трудно осъществима след 1920 г. (въпреки че ГСДП все пак влиза отново в райхсправителството при управлението на канцлера Вирт, 1921–1922 г., и за кратко в кабинета на Шайдеман през 1923 г., през по-голямата част от останалото време тя е извън правителството). Причината е не само в промените на обществените нагласи, изразени във вота на избирателя, но и до голяма степен в изпадането на социалдемократите в зависимост от свободните профсъюзи. Тази зависимост, която кара ГСДП да възприеме държането на опозиционна партия, а нейните потенциални „буржоазни“ партньори да странят от нея, е разбираема от гледна точка на социалния облик на партията. Тя обаче придобива нови измерения от момента, когато Кап и Лютвиц предизвикват профсъюзите да организират масов политически протест с изключителен ефект в страната. Организираното

профсъюзно движение се превръща в мощен политически фактор, който се отразява трайно върху бъдещето на Ваймарска Германия: с настъпването на Голямата депресия в края на 20-те години милионната безработица обезсилва профсъюзите, а по този начин и един от основните крепители на политическата система, оформила се в началото на десетилетието. Така системата става по-уязвима на атака от страна на едно ново масово движение – нацисткото, чиито корени също започват от времето, когато се ражда републиката от Ваймар.

С поглед върху конкретната обстановка в Германия през 1919–1920 г. политизирането на профсъюзите се отразява обективно в отслабване на левите радикални сили. То слага преграда върху нарастването на влиянието на НСДП и ГКП. В историята на Независимата социалдемократическа партия дните около 17–23 март остават като последния пропуснат шанс за нейното легитимистко крило. Безрезултатността на преговорите за съставяне на „работническо правителство“ е поражение за тези партийни дейци, които са склонни на компромис с парламентарната форма на управление („буржоазната република“). Вътрешнопартийните процеси водят много бързо партията до окончателно разцепление преди края на 1920 г. и „разтваряне“ на членската ѝ маса в редовете на ГКП и ГСДП. За комунистическата партия събитията от март с. г. са показател за слабост, несъизмерима с идеологическите претенции и със социалния ресурс, на който партията би могла да разчита. Образно казано, по това време ГКП достига до „дъното“ и от този момент тя започва да израства като реален фактор, а не просто като призрачна заплаха за тези германци, които се опасяват от повторение на руската революция в Германия.

Политизирането на профсъюзите е съпроводено от процес с обратен знак в армията. Поражението на Лютвиц е поражение на „военната партия“¹⁸¹ начело с Лудендорф. Военните се отказват от пряка намеса в политиката, след като провалът на опита за държавен преврат показва какви разрушителни последици може да има такава намеса. Вследствие от една от най-важните персонални промени, извършени в дните на Кап, Зект, който поема ръководството от Райнхарт, превръща Райхсвера в автономна структура, останала неподатлива на усилията на първите правителства на Ваймарската република да бъде „демократизирана“. Независимо от това, армията остава в политическата игра, макар и в по-дистанцирана поза. През 1923 г., отново както в събитията три години по-рано, военните проявяват избирателност в изпълнението на правителствените разпоредби, като се противопоставят активно на опасността от лав преврат в Саксония, но същевременно се въздържат от намеса срещу застрашителното поведение на дясната опозиция в Бавария.

Предизвиканията от пуча на Кап усложнения в политическото развитие на Германия не се изчерпват с това. Осъществена по подобие на пуча в Берлин, промяната на властта в Мюнхен е узаконена чрез изборите за местен ландтаг през юни 1920 г. Подбудени от заложената във Ваймарската конституция тенденция към централизация, традиционният стремеж на баварците към самостоятелност и омразата към пруското „господст-

во“ се засилват през следващите години от разногласията между ръководното от социалдемократи пруско правителство и новите управляващи в Бавария. Ако за Райха като цяло политическият „завой надясно“ е налице през лятото на 1920 г., то за Бавария той е много по-рязък и способства за налагането на сили, враждебни както към „болшевизма“, така и към райхсправителството в Берлин. Към тлеещия конфликт между унитаристи и федералисти се прибавят условия за постепенно консолидиране на многобройните радикални десни групи и зараждането на организирано масово движение, отричащо предишния конституционен ред, но вече насочено не към невъзвратимото минало, а към новата форма на диктатура, която се налага през 1933/34 г.

Във външнополитически план провалът на Кап означава, че на власт в Германия остава правителство на умерените политически сили, което повежда политика на изпълнение на условията на Версайския мирен договор. Общата политическа стачка и последвалите я размирици в промишлените зони в Рур и Средна Германия забавят темпа на икономическото възстановяване и затрудняват допълнително изплащането на репарации за Франция, което води до трайно засилване на напрежението в двустранните отношения. Вътрешната съпротива в Германия срещу „Версайския диктат“ се изражда в екстремизма на организацията „Консул“, отговорна за политическите убийства през 1921–1922 г. За това, колко трудно за правителствата на Германия е да водят политика на отстъпки към победителите във войната, свидетелства френската окупация на Дармщат, Франкфурт и други градове в долината на Майн, последвала опита на Райхсвера през април 1920 г. да унищожи убежището на рурската Червена армия в зоната, която според мирния договор трябва да бъде демилитаризирана.

Назрявал толкова дълго и съпроводен с толкова важни промени, превратът на Кап може да бъде считан за епилог в разказа за раждането на Ваймарската република.

БЕЛЕЖКИ

¹ Спиридонов, В. Възход и падение. История на Германия 1914–1945. Велико Търново, 2004, 99–101.

² „Парламентаризацията“ е извършена формално с внасяне на изменение в конституцията от 1871 г., с което изпълнителната власт в лицето на канцлера се поставя в пряка зависимост от доверието на парламента и същевременно се оразват пълномощията на монарха.

³ Републиката е обявена почти едновременно на 9 ноември 1918 г. в Берлин от социалдемократата Ф. Шайдман и от един от основателите на бъдещата ГКП – К. Либкнехт.

⁴ Както с голяма доза основание отбелязва Себастиан Хафнер (Хаффнер, С. Революция в Германия 1918–1919. Как это било в действителности. М., 1983, с. 191), превратът би трябвало да се нарече „пуч на Лютвиц“, тъй като негов същински ръководител не е Кап, а ген. Лютвиц.

⁵ *Brammer, K. Fuenf Tage Militaerdiktatur. Berlin, 1920; Duewell, W. Der Kapp-Putsch und die Maerzkaempfe im Rheinisch-Westfaellischen Industriegebiet. Tuebingen, 1930; Rathmann, C. Maerzstuerme 1920. Der Kapp-Putsch und seine Lehren. Berlin, 1954; Erger, J. Der Kapp-Luettwitz Putsch. Ein Beitrag zur deutschen Innenpolitik 1919–1920. Duesseldorf, 1967;*

Rosenberg, A. Geschichte der Weimarer Republik. Frankfurt a.M., 1961; Schmidt, P. Geschichte der Freikorps 1918–1924. Stuttgart, 1936; Waite, R. Vanguard of Nazism. The Free Corps Movement in Germany 1918–1923. Cambridge, Mass., 1952; Goltz, R. v.d. Meine Sendung in Finland und im Baltikum. Leipzig, 1920; Goltz, R. v.d. Als politischer General im Osten 1918–1919. Leipzig, 1936; Groener, W. Lebenserinnerungen. Goettingen, 1957; Noske, G. Von Kiel bis Kapp. Berlin, 1920; Erlebtes aus Aufstieg und Niedergang einer Demokratie. Offenbach, 1947; Severing, C. 1919–1920 im Wetter- und Watterwinkel. Bielefeld, 1927; Stresemann, G. Die Maerzereignisse und die Deutsche Volkspartei. Berlin, 1920; Bernstein, R. Der Kapp-Putsch und seine Lehren. Berlin, 1920; Feldman, G. Big Business and Kapp-Putsch. – In: Central European History, IV, 2, June 1971; Volkman, E. O. Revolution ueber Deutschland. Oldenburg, 1930; Schueddekopf, O. E. Das Heer und die Republik. Quellen zur Politik der Reichswehrfuehrung 1918 bis 1933. Hanover, 1955.

⁶ Според Волфганг Руге (Ruge, B. Германия в 1917–1933 гт. от Великой октябрьской социалистической революции до конца Ваймарской республики. М., 1974, с. 105) военният преврат е улеснен значително от факта, че два месеца преди метежа, на 13 януари, правителството въвежда извънредно положение в значителна част от страната и предава изпълнителните правомощия в ръцете на военните командири със задачата да опазят реда и спокойствието от протестното движение на работниците, насочено срещу закона за съветите в предприятията. С. Хафнер (Цит. съч., 188–190) насочва критиките си предимно към ГСДП, която сама прави така, че да остане без достатъчно обществена подкрепа, като потиска революционния подем през първото полугодие на 1919 г. и отблъсква от себе си както по-ляво настроената част от работническото, така и буржоазните си съюзници, тъй като изчезването на опасността от революция обезценява ролята на мнозинствените социалдемократи като фактор, възпиращ крайната левица. Отчасти с изложения аргумент се съгласява и Хелмут Хайбер. В своя многократно преиздаван труд (Heiber, H. Die Republik von Weimar. Muenchen, 1996, S. 64–65) той твърди, че републиката отслабва обективно заедно със спадането на устрема към налагане на съветска система. Краят на реалната заплаха означава и край на страха на онези, които през есента на 1918 г. са приели алтернативата парламентарна демокрация като „по-малката от двете злини“.

⁷ Гордън Крейг (Craig, G. Germany 1866–1945. New York, 1978, p. 425) обобщава накратко, че отговорността за кризата, която обхваща Германия през пролетта на 1920 г., е заложена в условията на Версайския мирен договор, които пораждаат неизбежен конфликт между правителството и армията. Хаген Шулце (Schulze, H. Weimar. Deutschland 1917–1933. Berlin, 1982, S. 204–205) е по-обстоятелствен, като изтъква на свой ред, че „ревизионизмът отвърте“, т. е. стремехът да се върне предишното състояние на нещата в държавата, се надига едва след отминаването на революционната вълна. От написаното от Шулце могат да бъдат изведени и още съждения за предпоставките за преврата на крайната десница. Либералнодемократичните правила на новосъздадената република са използвани от нейните противници, за да я дискредитират. Реакцията, която носи в себе си привлекателния спомен за едно по същество авторитарното минало, набира сили от национализма, който е насаждан достатъчно дълго в Кайзерова Германия и се засилва още повече по време на войната.

⁸ Maser, W. Zwischen Kaiserreich und NS-Regime. Die Erste deutsche Republik 1918 bis 1933. Bonn, 1992, S. 97. – Превратът е обусловен от факта, че правителството допуска възникването и разрастването на доброволческите войски като неконтролируем, настроен враждебно към републиката силов фактор. Този пропуск е в известна степен неизбежен, тъй като управляващата коалиция не може да се справи с предизвиканияте от левицата безредици и с движението за съветска република, без да използва „Фрайкорпс“.

⁹ Golecki, A. (bearb.) Akten der Reichskanzlei der Weimarer Republik. Das Kabinett Bauer 21.6.1919–27.3.1920. Boppard am Rhein, 1980.

¹⁰ Koennemann, E., Br. Berthold, G. Schulze. Arbeiterklasse siegt ueber Kapp und Luettwitz. Berlin, 1971.

¹¹ Съгласно следвоенната реорганизация на силите Първо групово командване на Райхсвера (Reichswehrgruppenkommando 1) разполага с войските в източната част на Германия, вкл. и в района на Берлин.

¹² Golecki, A. Цит. съч., 3–12.

¹³ По време на размириците в Берлин през март 1919 г. Марло заповядва да бъдат разстреляни 29 пленени матроси от Народната военноморска дивизия.

¹⁴ Golecki, A. Цит. съч., 468–472.

¹⁵ Пак там, с. 257, 259.

¹⁶ Gordon, H. J. Die Reichswehr und die Weimarer Republik 1919–1926. Frankfurt a. M. 1959, S. 103–104.

¹⁷ Golecki, A. Цит. съч., 281–284.

¹⁸ Koennemann, E. Цит. съч. Т. 1, 4–7.

¹⁹ Gordon, H. J. Цит. съч., 32–35, 61–62.

²⁰ Районът на Прибалтика е част от териториите, останали под германска военна окупация след Брест-Литовския мирен договор с Русия от март 1918.

²¹ Golecki, A. Цит. съч., 236–238.

²² Пак там, 270–271, 300–301.

²³ Пак там, 284–285.

²⁴ Войсковата служба (Тигурепамт) е създадена през лятото на 1919 г. в рамките на Министерството на отбраната като заместител на Генералния щаб на армията, чието съществуване се забранява от Версайския договор.

²⁵ Пак там, 334–335.

²⁶ Пак там, с. 352, 421–422.

²⁷ Пак там, 383–385.

²⁸ Пак там, 281–284.

²⁹ Koennemann, E. Цит. съч. Т. 1, с. 102.

³⁰ Пак там, 22–25, 65–69.

³¹ Пак там, 12–22.

³² В пропагандата на политическата десница в следвоенна Германия германските комунисти получават названието „болшевики“, което не е съвсем коректно поне на този етап – 1919–1920 г., поради различията между създадената от Р. Люксембург ГКП и партията на Ленин.

³³ Koennemann, E. Цит. съч. Т. 1, с. 103.

³⁴ Golecki, A. Цит. съч., 281–284.

³⁵ Koennemann, E. Цит. съч. Т. 1, 55–56.

³⁶ Golecki, A. Цит. съч., с. 246, 258.

³⁷ Пак там, с. 602.

³⁸ Държавното потискане на цените не е единственият елемент в критиките към *Zwangswirtschaft*. Недоволство предизвиква и намесата на правителството в Берлин за уреждане на колективните договори между земевладелците и селскостопанските работници. Противоречията придобиват опасни измерения, когато през пролетта и лятото на 1919 г. именния на земевладелци от Померания започват да служат за складиране на оръжие. Масово уволняването на работници биват заменени с демобилизирани „балтийски“ войници, на които земевладелците разчитат, за да пренебрегват наредбата, с която министър Браун налага съблюдаване на тарифните договори. – Winkler, H. A. Von der Revolution zur Stabilisierung. Arbeiter und Arbeiterbewegung in der Weimarer Republik 1918 bis 1924. Berlin, 1984. S. 296–297.

³⁹ Golecki, A. Цит. съч., с. 645.

⁴⁰ Koennemann, E. Цит. съч. Т. 1, 49–53.

⁴¹ На 25 октомври 1919 г. вестник „Дойче Цайтунг“ публикува анонимна статия, в която президентът и правителството се обвиняват в загуба на достойнство поради решението им да приемат мирния диктат на съюзниците. – Golecki, A. Цит. съч., 326–327.

⁴² Koennemann, E. Цит. съч. Т. 1, 82–84.

⁴³ С конкретните задачи се заема полк. М. Бауер, близък сътрудник на Лудендорф и участник в планове на „Националното обединение“ – Koennemann, E. Цит. съч. Т. 1, 37–38.

⁴⁴ Golecki, A. Цит. съч., 574–575.

⁴⁵ Пак там, 576–582.

⁴⁶ За екстрадирането например се произнася ръководството на Независимата социалдемократическа партия – *Morgan, D. The Socialist Left and the German Revolution. A History of the German Independent Social Democratic Party 1917–1922. Ithaca, 1975, p. 320.*

⁴⁷ Ремеле твърди, че ако се стигне до репресивни мерки от страна на Антантата по повод евентуален отказ на Германия да предаде лицата от списъка за екстрадиране, мнозинството от населението в Баден ще се изкаже за екстрадирането и ще се обърне срещу правителството – *Golecki, A. Цит. съч., 589–591.* В посланието си Виниг убеждава Еберт, че общественото мнение в Източна Пруссия и изцяло в защита на подлежащите на екстрадиране и дори набляга на опасност за конституционния ред при изпълнение на съглашенските искания – Пак там, 599–601.

⁴⁸ Пак там, 554–555.

⁴⁹ В телеграми до пруското правителство оберпрезидентът Виниг предупреждава, че ще подаде оставка заедно с подчинените си, ако се стигне до излагане на германци пред военни съдилища на Съюзниците – Пак там, 599–600.

⁵⁰ Пак там, 595–596.

⁵¹ Пак там, с. 604.

⁵² Законът е приет на 5 март от Националното събрание, като срещу него гласуват депутатите от Германската национална народна партия. – Пак там, с. 605, 610.

⁵³ Пак там, 610–611.

⁵⁴ Пак там, с. 254.

⁵⁵ Пак там, 414–417.

⁵⁶ *Gordon, H. J. Цит. съч., 104–105.*

⁵⁷ *Golecki, A. Цит. съч., с. 563.*

⁵⁸ Пак там, 610–611; *Gordon, H. J. Цит. съч., 109–110.*

⁵⁹ *Koennemann, E. Цит. съч. Т. 1, 46–49.*

⁶⁰ *Golecki, A. Цит. съч., 430–433.*

⁶¹ *Koennemann, E. Цит. съч. Т. 1, 9–11.*

⁶² *Golecki, A. Цит. съч., с. 471.*

⁶³ Пак там, 422–423.

⁶⁴ Пак там, 252–253, 268–269.

⁶⁵ Пак там, 557–561.

⁶⁶ Пак там, 347–349.

⁶⁷ На определен етап в кабинета се обсъжда назначаването на ген. Грьонер за „диктатор на транспорта“. Без да се стига до диктаторски мерки, министрите се принуждават да спрат превоза на хора по жп линии за 11 дни през първата половина на ноември – Пак там, 298–299, 342–343.

⁶⁸ Пак там, 511–513.

⁶⁹ *Koennemann, E. Цит. съч. Т. 1, 57–59.*

⁷⁰ *Heiber, H. Цит. съч., с. 68.*

⁷¹ *Golecki, A. Цит. съч., 531–533.*

⁷² Пак там, с. 556.

⁷³ *Heiber, H. Цит. съч., с. 68.*

⁷⁴ *Golecki, A. Цит. съч., 653–656.* В началото на февруари 1920 г. лорд Кързън изпраща до Килмарнък секретна телеграма, в която се излага информация от „източник, на който би могло да се разчита“, за подготвян от Лудендорф военен преврат в Берлин. Според източника подобен преврат следва да бъде предшестван, съгласно замисъла на заговорниците, от провокирано спартакистко (комунистическо) въстание в германската столица – *Documents on British Foreign Policy. (Ed. R. Butler). Series 1. Vol. IX, p. 38.*

⁷⁵ *Gordon, H. J. Цит. съч., с. 111.*

⁷⁶ *Golecki, A. Цит. съч., с. 742.*

⁷⁷ Пак там, с. 648.

⁷⁸ Пак там, с. 744.

⁷⁹ Пак там, 653–656.

⁸⁰ *Gordon, H. J. Цит. съч., 117–118.*

⁸¹ Съгласно Закона за преходното управление на Райха (10.22.1919) Националното събрание ще изпълни мандата си с приемането на конституцията и на „други неотложни закони“ – URL: http://www.documentArchiv.de/wr/vorl-reichsgewalt_ges.html, Stand: 10.05.2004.

⁸² Rote Fahne, 12.III.1920. – In: *Koennemann, E.* Цит. съч. Т. 1, 89–90.

⁸³ *Gordon, H. J.* Цит. съч., 112–113.

⁸⁴ *Golecki, A.* Цит. съч., 667–668.

⁸⁵ Пак там, 670–672; *Koennemann, E.* Цит. съч. Т. 1, с. 96.

⁸⁶ *Koennemann, E.* Цит. съч. Т. 1, с. 95.

⁸⁷ Пак там, 96–99.

⁸⁸ *Golecki, A.* Цит. съч., 672–676; *Winkler, H. A.* Цит. съч., с. 300.

⁸⁹ *Koennemann, E.* Цит. съч. Т. 1, с. 113.

⁹⁰ Пак там, 114–117.

⁹¹ *Golecki, A.* Цит. съч., 679–681.

⁹² Пак там, с. 685.

⁹³ Пак там, 683–684.

⁹⁴ *Koennemann, E.* Цит. съч. Т. 1, с. 120.

⁹⁵ Пак там, 140–141.

⁹⁶ Пак там, 126–127, 135–136, 148–150.

⁹⁷ Пак там, 120–123, 129–132, 133; *Weber, H.* *Kommunismus in Deutschland 1918–1945.* Darmstadt, 1983, S. 79–80.

⁹⁸ Пак там, с. 124.

⁹⁹ *Golecki, A.* Цит. съч., с. 683.

¹⁰⁰ *Koennemann, E.* Цит. съч. Т. 1, 141–142.

¹⁰¹ Пак там, 114–117.

¹⁰² *Winkler, H. A.* Цит. съч., с. 303; *Koennemann, E.* Цит. съч. Т. 1, 118–120, 134.

¹⁰³ *Golecki, A.* Цит. съч., 771–772.

¹⁰⁴ *Gordon, H. J.* Цит. съч., 138–143.

¹⁰⁵ *Golecki, A.* Цит. съч., 639–642.

¹⁰⁶ Пак там, 682–683.

¹⁰⁷ *Gordon, H. J.* Цит. съч., 139–140.

¹⁰⁸ *Koennemann, E.* Цит. съч. Т. 1, с. 143.

¹⁰⁹ *Golecki, A.* Цит. съч., 758–760.

¹¹⁰ Пак там, 780–781.

¹¹¹ Пак там, с. 695; *Koennemann, E.* Цит. съч. Т. 1, 144–147.

¹¹² *Golecki, A.* Цит. съч., с. 698.

¹¹³ Предложението на полк. Бауер към Доймиг може да се счете като лоша политическа преценка. Друго допустимо обяснение е желанието на полковника да отслаби ръководството на стачката, като дискредитира част от водачите ѝ с разпространението на неверни новини за несъществуващи преговори. НСДП отхвърля като лъжа твърдението, че е водила преговори с представители на диктатурата. – *Koennemann, E.* Цит. съч. Т. 1, с. 133.

¹¹⁴ Пак там, 154–155.

¹¹⁵ Пак там, с. 161.

¹¹⁶ Пак там, с. 156.

¹¹⁷ *Golecki, A.* Цит. съч., 697–698.

¹¹⁸ Пак там, 773–777.

¹¹⁹ Пак там, 778–779.

¹²⁰ Пак там, с. 698.

¹²¹ *Koennemann, E.* Цит. съч. Т. 1, с. 167.

¹²² *Golecki, A.* Цит. съч., 781–782.

¹²³ Пак там, с. 786; *Gordon, H. J.* Цит. съч., 126–127.

¹²⁴ *Koennemann, E.* Цит. съч. Т. 1, с. 169.

¹²⁵ Пак там, 117–118.

¹²⁶ Същевременно остава в сила постановлението за извънредно положение в по-голямата част от страната, издадено след „шурма“ на Райхстага два месеца по-рано (13 януари).

- ¹²⁷ Министърът на вътрешните работи Е. Кох определя призива за стачка като груба грешка.
- ¹²⁸ Ген. Шолер е началник на Второ групово командване, обхващащо войските в Западна и Югозападна Германия.
- ¹²⁹ *Golecki, A.* Цит. съч., с. 687.
- ¹³⁰ *Koennemann, E.* Цит. съч. Т. 1, с. 159.
- ¹³¹ Като този на вицеканцлера Шифер от 17 март от името на възстановеното правителство – Пак там, с. 170.
- ¹³² На заседанието в късния следобед на 17 март е постигнато съгласие върху ненапълно ясната формулировка, че на съдебно преследване ще бъдат подложени ръководителите на преврата, а не тези, които са били „подведени“ да вземат участие в него – *Golecki, A.* Цит. съч., 705–708.
- ¹³³ Пак там, 748–750.
- ¹³⁴ Ръководството и фракцията на ГДП издават призив на 14 март към своите привърженици да се присъединят към общата стачка, въпреки неодобрението на министрите демократи Кох и Шифер – *Koennemann, E.* Цит. съч. Т. 1, 140–141.
- ¹³⁵ Пак там, 171–172.
- ¹³⁶ Мнозинствени и независими социалдемократи управляват съвместно чрез Съвета на народните пълномощници през ноември – декември 1918 г.
- ¹³⁷ *Golecki, A.* Цит. съч., 468–472.
- ¹³⁸ *Koennemann, E.* Цит. съч. Т. 1, 163–164.
- ¹³⁹ *Morgan, D.* Цит. съч., 325–326.
- ¹⁴⁰ Пак там; *Winkler, H. A.* Цит. съч., с. 314.
- ¹⁴¹ *Koennemann, E.* Цит. съч. Т. 1, 176–177.
- ¹⁴² В преговорите участват и министри от правителството на Прусия (Хирш, Хайне, Зюдекум), а също и членове на кабинета Бауер (Шифер, Шмит, Шликер). Мнозинството от райхсминистрите остават в Шуттарт до 19 март.
- ¹⁴³ *Koennemann, E.* Цит. съч. Т. 1, 175–176.
- ¹⁴⁴ *Golecki, A.* Цит. съч., 711–712.
- ¹⁴⁵ Пак там, 721–722.
- ¹⁴⁶ Пак там, 714–717.
- ¹⁴⁷ *Winkler, H. A.* Цит. съч., с. 309.
- ¹⁴⁸ *Koennemann, E.* Цит. съч. Т. 1, с. 173, 177, 205–209.
- ¹⁴⁹ Пак там, 178–179.
- ¹⁵⁰ Пак там, с. 203.
- ¹⁵¹ Пак там, с. 172.
- ¹⁵² Тези аргументи са използвани от Шулиц и Крюгер по време на дебатите между ръководители на ГСДП на 19 март – Пак там, 195–199.
- ¹⁵³ *Golecki, A.* Цит. съч., с. 725.
- ¹⁵⁴ *Koennemann, E.* Цит. съч. Т. 1, 210–212.
- ¹⁵⁵ Пак там, 212–213.
- ¹⁵⁶ *Golecki, A.* Цит. съч., 727–728.
- ¹⁵⁷ Ген. Зект налага авторитета си и на командира на разбунтувалата се на 13 март Втора военноморска бригада кап. Ерхарт.
- ¹⁵⁸ *Koennemann, E.* Цит. съч. Т. 1, с. 213.
- ¹⁵⁹ *Golecki, A.* Цит. съч., 728–732, 740.
- ¹⁶⁰ Вж. по-горе, част 1.
- ¹⁶¹ *Golecki, A.* Цит. съч., с. 740.
- ¹⁶² Посоченият брой на членовете на НСДП е даден от Дейвид Морган (Цит. съч.).
- ¹⁶³ *Koennemann, E.* Цит. съч. Т. 1, 129–133.
- ¹⁶⁴ Пак там, с. 219.
- ¹⁶⁵ *Morgan, D.* Цит. съч., 323–324.
- ¹⁶⁶ *Koennemann, E.* Цит. съч. Т. 1, 173–174, 202–204.
- ¹⁶⁷ Пак там, 213–215.

¹⁶⁸ Цитираната декларация на ръководството на ГКП е издадена на 20 март – Пак там, 215–216.

¹⁶⁹ Пак там, с. 199, 205–207.

¹⁷⁰ Както подсказва опитът от края на 1918 г., участието на НСДП в съвместно управление, в което партията няма решаващ глас, действа за задълбочаването на вътрешното ѝ разделение. Вж. Д. Морган (Цит. съч.).

¹⁷¹ *Golecki, A.* Цит. съч., 735–737.

¹⁷² Пак там, 738–740.

¹⁷³ Това обещание е изпълнено само частично и със закъснение от няколко дни за различните части от страната – Пак там, с. 741.

¹⁷⁴ *Koennemann, E.* Цит. съч. Т. 1, 222–223.

¹⁷⁵ Пак там, 219–220.

¹⁷⁶ *Pieck, W.* *Gesammelte Reden und Schriften.* Bd. 2. Januar 1920 bis April 1925. Berlin, 1959. S. 29–30; *Koennemann, E.* Цит. съч. Т. 1, 225–226.

¹⁷⁷ *Golecki, A.* Цит. съч., 750–752, 755–756.

¹⁷⁸ Пак там, 764.

¹⁷⁹ *Winkler, H. A.* Цит. съч., с. 320.

¹⁸⁰ Марксистката източногерманска историография отдава еднозначно приоритетно значение на борбата на „единния пролетариат“ за свалянето на „военната диктатура“, като пренебрегва напълно ролята на централната администрация, която отказва да служи на „правителството на реда“ (*Puge, B.* Цит. съч., 106–108). За Х. Хайбер провалът на Кап се дължи на две основни причини – общата стачка и неутралитета, с който армейското ръководство всъщност осъжда действията на пучистите (*Heiber, H.* Цит. съч., с. 73). Х. Шулице отбелязва, че общата стачка не е чак толкова ефективна и не се отразява непосредствено върху пучистите. Тя започва едва на 15 март, понеделник, когато опозицията на държавните секретари и чиновниците вече е предрешила изхода от усилията на Кап да се наложи (*Schulze, H.* Цит. съч., 218–219). Винклер посочва, че стачката е масовата активна проява на голяма част от населението, която засилва опозицията в бюрокрацията срещу Кап, както и авторитета на кабинета Бауер (*Winkler, H. A.* Цит. съч., с. 307). Повечето изследователи са на едно мнение, че общата стачка ускорява развързката и възстановяването на „старото“ правителство.

¹⁸¹ Изразът е заимстван от британската дипломатическа кореспонденция от изследвания период.